

บริการของห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย

ความหมายของ "ห้องสมุดประชาชน"

คาร์เตอร์ วี กูด (Carter V. Good) ได้ให้ความหมายของคำว่า ห้องสมุดประชาชนไว้ดังนี้ "ห้องสมุดประชาชน คือ ห้องสมุดที่ให้บริการแก่ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนใด ชุมชนหนึ่ง หรือเขตใดเขตหนึ่ง และได้รับความสนับสนุนทางการเงินบางส่วน หรือทั้งหมด จากเงินของประชาชน"¹

Technical Dictionary of Librarianship ให้ความหมายไว้ว่า "ห้องสมุดประชาชน เป็นห้องสมุดที่เปิดบริการแก่บุคคลทั่วไปโดยไม่คิดมูลค่า ได้รับการสนับสนุน และควบคุมโดยประชาชน"²

สมาคมห้องสมุดอเมริกัน ได้อธิบายความหมายของห้องสมุดประชาชนไว้อย่าง ชัดเจนว่า ห้องสมุดประชาชนคือ ห้องสมุดที่มีหน้าที่จัดบริการโดยไม่คิดมูลค่าแก่ประชาชนใน ชุมชนใดชุมชนหนึ่ง หรือเขตใดเขตหนึ่ง และมีลักษณะสำคัญสามประการคือ ห้องสมุดประชาชน นั้น รัฐบาลเป็นเจ้าของหรือเป็นผู้ควบคุม ได้รับเงินอุดหนุนจากภาษีของประชาชน และให้ บริการแก่ประชาชนทั่วไป

จากคำอธิบายดังกล่าวข้างต้นพอสรุปได้ว่า ห้องสมุดประชาชนคือ ห้องสมุดที่รับ การสนับสนุนทางการเงินจากรัฐบาล โดยประชาชนเป็นผู้เสียภาษีให้รัฐเพื่อใช้บำรุงห้องสมุด

¹Carter V. Good, Dictionary of Education (Chicago; McGraw-Hill, 1973), p. 399.

²Beatrix Messa De Gil, Ray Trantran and Peter Goy, Dictionary of Librarianship (Mexico: Editorial F. Trillas, 1964), p. 336.

³American Library Association, Post War Standards for Public Libraries (Chicago: American Library Association, 1943), p. 19.

เปิดบริการอย่างกว้างขวางแก่ประชาชนในท้องถิ่นโดยไม่จำกัดเพศ วัย เชื้อชาติ ศาสนา
 ความคิดเห็นทางการเมือง และความรู้ หอสมุดบางแห่งที่มิได้รับความสนับสนุนทางการเงิน
 จากรัฐบาล แต่เปิดบริการแก่ประชาชนทั่วไปโดยไม่คิดมูลค่า ถือว่าเป็นหอสมุด
 ประชาชนควย

วัตถุประสงค์ของหอสมุดประชาชน

หอสมุดประชาชนโดยทั่วไปมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญดังนี้

1. เป็นแหล่งให้บริการการศึกษาออกโรงเรียนแก่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย และ
 ทุกระดับการศึกษา
2. เป็นแหล่งสนับสนุนการเผยแพร่ความรู้ การศึกษา และวัฒนธรรม โดยจัดให้
 ประชาชนสามารถยืมหนังสือและวัสดุอื่น ๆ โดยไม่เสียค่าบริการใด ๆ
3. เป็นแหล่งกลางที่จะปลูกฝังให้ประชาชนมีนิสัยรักการอ่านและการศึกษาค้นคว้า
4. เป็นศูนย์รวบรวมข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ ที่ทันต่อเหตุการณ์และความเคลื่อนไหว
 ของโลก ที่ให้พื้นฐานทางความคิดของประชาชนโดยส่วนรวม และเป็นพื้นฐานของความ
 เข้มโตทางค่านิยมวัฒนธรรมและสติปัญญา
5. เป็นศูนย์รวมของกิจกรรมทางค่านิยมวัฒนธรรมของท้องถิ่น
6. เป็นแหล่งกลางในการส่งเสริมให้ประชาชนได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
 และให้รู้จักพักผ่อนหย่อนใจด้วยการอ่านหนังสือ
7. เป็นแหล่งส่งเสริมกิจกรรมทางค่านิยมการศึกษาและวัฒนธรรมของกลุ่มชน หรือ
 องค์การในสังคม เพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ของประชาชนทุกคนในสังคม
8. เป็นแหล่งปลูกฝังความรับผิดชอบทางการเมืองแก่ประชาชนทุกคน
9. เป็นแหล่งที่ประชาชนสามารถใช้หนังสือและวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ได้เป็นประโยชน์
 โดยอย่างเต็มที่ ตามความต้องการและสภาพแวดล้อมของประชาชน⁴

⁴Thomas Landau, ed., Encyclopedia of Librarianship (London:
 Bowes & Bowes, 1966), p. 363.

10. เป็นเครื่องมือสำคัญที่จะเผยแพร่ความคิด ทศนคติ ประสบการณ์ และข่าวสาร
ในรูปของ เอกสารและสิ่งพิมพ์⁵

เพื่อให้ห้องสมุดประชาชนเป็นสถาบันที่สำคัญของสังคม กระทรวงศึกษาธิการได้
กำหนดวัตถุประสงค์ของห้องสมุดประชาชนในประเทศไทยไว้ดังนี้

1. ให้การศึกษาออกโรงเรียนแก่ชนทุกชั้น ทุกวัย และทุกระดับการศึกษา
2. ส่งเสริมให้ประชาชนมีนิสัยรักการอ่านและการศึกษาค้นคว้า
3. ให้บริการทางข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ ที่ทันต่อเหตุการณ์และความเคลื่อนไหว
ของประเทศและของโลก
4. ส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมของชุมชนและประเทศ
5. ส่งเสริมและแนะนำให้ประชาชนเข้าใจและปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามระบอบ
ประชาธิปไตย
6. ส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักใช้เวลาว่างในทางที่เกิดประโยชน์และความรื่นรมย์⁶

หน้าที่ของห้องสมุดประชาชน

ห้องสมุดประชาชนมีหน้าที่เก็บรวบรวมวรรณคดีที่มีค่าของชุมชน บันทึกในค่านความคิด
ความรู้ และการกระทำของคนในอดีต ซึ่งนับวันจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งในรูปของหนังสือ
สิ่งพิมพ์และโสตทัศนวัสดุ มีการจัดระเบียบวัสดุเพื่อให้บริการแก่ประชาชนทั่วไปโดยไม่คิด
มูลค่า ห้องสมุดมีหน้าที่ให้ข้อเท็จจริงและข้อสนเทศทุกด้านแก่ผู้ใช้ทุกคน⁷ ฉะนั้นห้องสมุด

⁵Henning Gimbel, Work Simplification in Danish Public
Libraries (Chicago: American Library Association, 1969), p. 8.

⁶"มาตรฐานห้องสมุดประชาชน" คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการลงวันที่ 9 ธันวาคม
2508. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษามัธยมศึกษา. หน้า 281.

⁷American Library Association, Minimum Standards for Public
Library System, 1966 (Chicago; 1967), p. 8.

จึงต้องจัดหาข่าวสารและขอเสนอแนะสำหรับให้บริการให้กว้างขวางที่สุดเท่าที่จะทำได้ในทุกสาขาวิชาควยอัตราส่วนเท่า ๆ กัน เพื่อสนองความต้องการของผู้ใช้บริการแต่ละคนในมากที่สุด นอกจากนี้ห้องสมุดยังมีหน้าที่กระตุ้นและสนับสนุนให้ประชาชนเกิดความต้องการที่จะอ่านหนังสือ ส่งเสริมให้ประชาชนใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ช่วยเป็นตัวกลางเชื่อมโยงสังคมกับชนกลุ่มน้อยที่ถูกแยกเพราะการศึกษา ห้องสมุดประชาชนมีหน้าที่กระจายความคิดและทัศนคติต่าง ๆ อย่างเป็นกลางเพื่อช่วยให้ประชาชนได้ตระหนักถึงหน้าที่ของตน มีความรับผิดชอบต่อนตนเอง ครอบครัว และต่อประเทศชาติ ฉะนั้นห้องสมุดประชาชนจึงมีหน้าที่เสมือนเป็นมหาวิทยาลัยของประชาชนในฐานะที่ให้โอกาสแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัยและทุกระดับการศึกษาให้มีโอกาสได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองตลอดชีวิต⁸

บริการของห้องสมุดประชาชน

การที่ห้องสมุดประชาชนจะทำหน้าที่ต่าง ๆ ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กล่าวมาแล้วได้นั้น ห้องสมุดจำเป็นต้องมีบริการที่สนองความต้องการทางคนต่าง ๆ ของประชาชนในชุมชนใดครบถ้วน คุณค่าของห้องสมุดประชาชนมิได้อยู่ที่ตึกอาคารที่ใหญ่โต หรืออยู่ที่ทรัพยากรในห้องสมุด และวิธีการที่ทันสมัย แต่อยู่ที่บริการที่ห้องสมุดให้แก่ชุมชน⁹

บริการของห้องสมุดประชาชนคือ การจัดหาขอเสนอแนะต่าง ๆ ให้สะดวกแก่การใช้ขอเสนอแนะต่าง ๆ เหล่านี้ไม่ได้หมายความว่าเฉพาะสิ่งที่อยู่ในรูปของหนังสืออย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงสิ่งที่อยู่ในรูปของสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ และโสตทัศนวัสดุทุกประเภท¹⁰ ดังนั้น

⁸Ingeborg Heintze, The Organization of the Small Public Library (Paris: United Nations Educational Scientific and Cultural Organization, 1963), p. 10.

⁹Norman Roberty, "Some Thought on Librarianship in England, Wales and Other Countries," The Library World, LXVIII (September, 1966), 163.

¹⁰American Library Association, Minimum Standards..., p. 9.

จะเห็นได้ว่า บริการของห้องสมุดประชาชนมิได้เกี่ยวข้องกับเฉพาะการจัดหนังสือใหญ่ไซของ
 สมุดประชาชนได้ไซเท่านั้น แต่รวมไปถึงวิธีการทุกอย่างที่จะใหญ่ไซของสมุดไซข้อพื้นที่ที่
 ต้องการไซอย่างสะดวกและรวดเร็ว

เป็นการยากที่จะพูดว่าบริการไซของห้องสมุดควรที่จะเริ่มก่อน เพราะการตัดสินใจ
 เกี่ยวกับเรื่องนี้จะขึ้นอยู่กับภาวะการณ์ที่เป็นอยู่ในขณะนั้น บรรณารักษ์จะต้องคิดเปลี่ยนแปลงแก้ไข
 บริการต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับสภาพของแต่ละท้องถิ่น¹¹ ฉะนั้นก่อนที่บรรณารักษ์จะให้บริการ
 แก่คนในชุมชนแต่ละแห่ง บรรณารักษ์ควรดำเนินงานต่าง ๆ ตามลำดับขั้นต่อไปนี้คือ ในขั้น
 แรกบรรณารักษ์ต้องทำความเข้าใจคนในชุมชนนั้นอยู่เสมอ ๆ บรรณารักษ์ต้องสนใจและมี
 ความรู้เกี่ยวกับลักษณะต่าง ๆ ของคนในท้องถิ่นนั้น บรรณารักษ์ต้องเป็นคนหูตากว้างขวาง
 โดยอ่านหนังสือพิมพ์ในท้องถิ่น พมปะติดต่อกับผู้ปกครองท้องถิ่นและผู้นำชุมชนต่าง ๆ แทนการ
 นั่งศึกษาสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จากสถิติแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น บรรณารักษ์อาจศึกษาชุมชนนั้น
 ได้จากเอกสารเกี่ยวกับประวัติของชุมชนนั้น เกี่ยวกับความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของชุมชนนั้น
 เกี่ยวโรงเรียน กิจกรรมทางวัฒนธรรม ธุรกิจ อุตสาหกรรม ทัศนคติของคนในเมือง ชนบท
 และหมู่บ้าน บรรณารักษ์ควรสนใจถึงความเปลี่ยนแปลงทางคานต่าง ๆ ของสังคม เช่น
 ความเปลี่ยนแปลงของลักษณะของประชากรในท้องถิ่นของตน เช่น ถ้ามีนักเรียน นักศึกษา
 เพิ่มขึ้น ก็จะมีแนวโน้มว่าจะมีการไซของสมุดมากขึ้นด้วย ทั้งนี้เพราะจากสถิติของห้องสมุด
 ประชาชนโดยทั่วไปบ่งไว้ว่า ผู้ที่มีการศึกษาสูงมาไซของสมุดประชาชนมากกว่าผู้ที่มีการศึกษา
 น้อย เมื่อบรรณารักษ์ได้ทราบถึงลักษณะต่าง ๆ ของชุมชนนั้น ๆ แล้ว บรรณารักษ์และคณะ
 กรรมการห้องสมุดต้องร่วมกันกำหนดนโยบายคานบริการต่าง ๆ เช่น ใครมีสิทธิมาไซของ
 สมุด ห้องสมุดจะจัดบริการอย่างไร มีหนังสือคานใดบาง พร้อมทั้งรายละเอียดต่าง ๆ ที่
 จำเป็น หลังจากวางนโยบายแล้วก็จำเป็นต้องมีการวางโครงการสำหรับงานต่าง ๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ
 งบประมาณและนโยบายที่วางไว้ ควรจะมีการอภิปรายกันว่า จะมีการดำเนินงานอย่างไร

005837

¹¹ไลออน เนล อาร์ แมคคอนวิน, การขยายกิจการห้องสมุดประชาชน แปลโดย
 แมนมาส ขวลิต (ปารีส : องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ,
 2494), หน้า 150.

แยกโครงการต่าง ๆ ไปตามลักษณะงาน เช่น ถ้าหากจัดทำโครงการสำหรับหนังสือและวัสดุ ก็ต้องมีการวางแผนว่า จะซื้อหนังสือจำนวนเท่าใด มีหนังสือวิชาต่าง ๆ วิชาละกี่เล่ม จะมีหนังสือในวิชาใดมากที่สุด จะมีหลักการเลือกซื้อหนังสืออย่างไร แผนการที่วางไว้แล้วควรเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ศึกษาและให้คณะกรรมการได้นำไปศึกษาด้วย หลังจากนั้นควรส่งให้หน่วยราชการท้องถิ่นและประกาศให้ประชาชนทราบโดยทั่วกัน เพื่อประชาชนจะได้ทราบว่า หอสมุดจะให้อะไรที่ตรงกับความต้องการของตนบ้าง¹²

บรรณารักษ์พึงระลึกไว้เสมอว่า บริการที่หอสมุดจัดนั้นจะต้องสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของประชาชนได้ และบรรณารักษ์เป็นผู้ที่มีหน้าที่ที่จะจัดให้ประชาชนได้เข้าถึงบริการของหอสมุดได้อย่างเต็มที่ โดยการปรับปรุงบริการและวิธีการปฏิบัติให้เหมาะสมกับสถานการณ์ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และกลุ่มชนที่เกี่ยวข้องของอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ อันจะเป็นประโยชน์ต่ออยู่เกี่ยวข้องของ ชุมชนบริการ และประชาชนทั่วไปด้วย¹³

ชนิดของบริการ

ไม่ว่าสภาพแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ และปัจจัยอื่นจะเป็นอย่างไรก็ตาม บริการพื้นฐานที่ทุกหอสมุดควรจะมีคือ บริการจ่ายรับหนังสือ บริการตอบคำถามและช่วยการค้นคว้า¹⁴ บริการการแนะนำการใช้นหนังสือในหอสมุดและการแนะนำการอ่าน นอกจากนี้ บรรณารักษ์ควรช่วยผู้อ่านในการเลือกหนังสือที่จะอ่านด้วย แต่ควรเปิดโอกาสให้ผู้อ่านมีเสรีภาพในการเลือกด้วยตนเอง บรรณารักษ์ควรให้คำแนะนำเท่านั้น¹⁵

หอสมุดประชาชนจะให้บริการตอบคำถามแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัยและทุกอาชีพ ปัญหาที่มีผู้ถามมาจะกระจายไปในสาขาวิชาต่าง ๆ ตามความสนใจของผู้ถาม ซึ่งอาจจะเป็นปัญหาที่ใคร่ประสมในชีวิตประจำวัน ปัญหาเกี่ยวกับอาชีพ ตลอดจนปัญหาในการทำรายงาน

¹²Wheeler and Goldkor, op. cit., p. 26.

¹³แมคคอดวิน, เรื่องเดิม, หน้า 10.

¹⁴United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Standard for Library Service (London, 1970), p. 204.

¹⁵Public Library Association, op. cit., p. 14.

การค้นคว้าของนักเรียนด้วย 16

นอกจากนี้ก็ยังมึบริการพิเศษอื่น ๆ ซึ่งแล้วแต่ของสมุดแต่ละแห่งจะจัดทำ โดยพิจารณาจากกำลังของบรรณารักษ์ งบประมาณ นโยบายของห้องสมุดและปัจจัยอื่น ๆ บริการเหล่านี้ได้แก่ การจัดทำรายชื่อหนังสือ การเล่าเรื่องหนังสือ การวิจารณ์หรือตีพิมพ์รายเกี่ยวกับเรื่องของหนังสือ การทำสารสังเขปบทความจากหนังสือและวารสาร การจัดนิทรรศการ การจัดหนังสือในการประชุมของเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น และการจัดบริการพิเศษสำหรับเด็ก เช่น การแสดงหุ่น การเล่านิทาน การทายปัญหา การจัดงานรื่นเริงโดยใช้บัตรห้องสมุดเป็นใบผ่านประตู การจัดบริการสำหรับเด็กนี้อาจจะจัดเป็นมุมสำหรับเด็ก หรืออาจจัดบริการแยกไปเป็นห้องสมุดสำหรับเด็กโดยเฉพาะก็ได้ 17

ห้องสมุดประชาชนจะไม่สามารถดำเนินงานให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ของห้องสมุดประชาชนได้อย่างสมบูรณ์ ถ้าหากไม่ได้มีการร่วมมือหรือประสานงานกับสถาบันทางการศึกษา สถาบันทางสังคม และสถาบันทางวัฒนธรรมอื่น ๆ รวมทั้งโรงเรียน กลุ่มการศึกษาผู้ใหญ่ และชมรมต่าง ๆ ของท้องถิ่น เช่น ในด้านการร่วมมือกับโรงเรียน ห้องสมุดประชาชนสามารถจัดหาหนังสือที่เกี่ยวข้องกับวิชาที่สอนในโรงเรียน และร่วมมือกับโรงเรียนจัดทำวัสดุการอ่านมาชานิก เพื่อช่วยเสริมการศึกษาในขณะที่นักเรียนเรียนในโรงเรียน หรือในตอนหยุดภาคฤดูร้อน หรือโรงเรียนใดไม่มีห้องสมุดก็อาจมาติดต่อกับห้องสมุดประชาชนไปบริการแก่โรงเรียนได้ 18

¹⁶สุนทรื หังสสุต, "บริการตอบคำถามและช่วยการค้นคว้าของห้องสมุด," บรรณารักษ์ 20 (พระนคร: แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518), หน้า 56.

¹⁷Elizabeth H. Gross, Public Library Service to Children (Dobbs Ferry: Oceana Publications, 1967), p.91-103.

¹⁸Carlos Victor Penncce, "Planning Library Services," Unesco Bulletin for Libraries, XXI (March-April, 1967), 60-88.

บริการของหอสมุดประชาชนในประเทศไทย

บริการที่หอสมุดประชาชนจัดขึ้นมีหลายอย่างดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่การให้บริการของหอสมุดประชาชนในแต่ละประเทศนั้นย่อมแตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิวัฒนาการของหอสมุดและวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งหอสมุด ตลอดจนปัจจัยต่าง ๆ ของหอสมุด เช่น บุคลากร งบประมาณ และหนังสือ เป็นต้น การศึกษาถึงวิวัฒนาการ วัตถุประสงค์ และปัจจัยต่าง ๆ ของหอสมุดประชาชนแต่ละแห่ง แต่ละประเทศ จะช่วยให้เข้าใจถึงสภาพของบริการของหอสมุดประชาชนแห่งนั้นหรือประเทศนั้นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

แต่เดิมมาในประเทศไทยไม่มีหอสมุดที่เรียกว่า หอสมุดประชาชน มีแต่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ซึ่งวงการหอสมุดของประเทศไทยอนุโลมให้เป็นหอสมุดประชาชนแห่งแรกในประเทศไทย ตามข้อเท็จจริงแล้ว วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามมิได้จัดตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นหอสมุดประชาชน แต่จัดตั้งขึ้นเพื่อกิจกรรมทางพุทธศาสนา ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดพระเชตุพนฯ ชำรุดทรุดโทรมมาก พระองค์จึงโปรดให้ทำการปฏิสังขรณ์ใน พ.ศ. 2375 และได้โปรดให้รวบรวมตำราวิชาชีพซึ่งสมควรแก่การเล่าเรียนมาตรวจตราแก้ไข บางวิชาโปรดให้ใช้ของเดิม บางวิชาโปรดให้ประมუნักปราชญ์แต่งใหม่ แล้วให้จารึกบนแผ่นศิลาประทับไว้ใต้วังวัดพร้อมกับรูปปั้นประกอบตำราเหล่านั้นด้วย โดยมีวัตถุประสงค์ให้วัดพระเชตุพนฯ เป็นแหล่งเล่าเรียนวิชาความรู้ของประชาชนโดยไม่เลือกชั้น บรรดาศักดิ์ วัตถุประสงค์ข้อนี้ตรงกับวัตถุประสงค์ของหอสมุดประชาชน ดังนั้นวงการหอสมุดของประเทศไทยจึงยกย่องให้วัดพระเชตุพนฯ เป็นหอสมุดประชาชนแห่งแรกในประเทศไทย¹⁹

หอสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะแรก

หอสมุดประชาชนในประเทศไทยได้รับการจัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ให้ทำหน้าที่เป็นหอสมุดประชาชนโดยตรงนั้น เริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2459 โดยกรมศึกษาธิการ

¹⁹ ราวีกี กุลสมบุรณ์, วัดพระเชตุพนฯ หอสมุดประชาชนแห่งแรกในประเทศไทย (พระนคร: แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2508), หน้า 23.

หรือกระทรวงศึกษาธิการปัจจุบัน หอสมุดประชาชนระยะแรกที่จัดตั้งขึ้นนี้มีชื่อเรียกว่า หออ่านหนังสือสำหรับประชาชน จัดตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นที่รวบรวมหนังสือต่าง ๆ ที่เป็นความรู้ มีประโยชน์แก่ประชาชน และเปิดบริการให้ประชาชนทุกชั้นเข้าอ่านได้²⁰ โดยแผนกหอสมุด ซึ่งขึ้นอยู่กับกรมศึกษาธิการเป็นผู้รับผิดชอบ ในครั้งแรกได้จัดตั้งหออ่านหนังสือสำหรับประชาชนขึ้นสามแห่ง คือ ที่โรงเรียนวัดสุทัศน์ และโรงเรียนวัดสามจีนใต้ จังหวัดพระนคร ที่โรงเรียนวัดประยุรวงศาวาส จังหวัดธนบุรี ในปีต่อมาได้เปิดหออ่านหนังสือสำหรับประชาชนเพิ่มขึ้นสองแห่ง คือ ที่โรงเรียนมหาวชิราวุธ จังหวัดสงขลา และ ณ ที่ว่าการอำเภอชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ²¹ ต่อมา พ.ศ. 2461 ได้มีการจัดตั้งหออ่านหนังสือสำหรับประชาชนเพิ่มขึ้นอีกสี่แห่งในจังหวัดบุรีรัมย์ คือ ณ ที่ว่าการอำเภอเมือง ณ ที่ว่าการอำเภอพุทไธสง ณ ที่ว่าการอำเภอนางรอง และ ณ ที่ว่าการอำเภอต.ค.ร.²² รวมมีหออ่านหนังสือสำหรับประชาชนเมื่อ พ.ศ. 2461 ทั้งสิ้นเก้าแห่ง

หออ่านหนังสือสำหรับประชาชนเหล่านี้ได้รับความนิยมจากประชาชนมาก ถึงปรากฏในรายงานกระทรวงธรรมการฉบับที่ 12 ประจำปีพุทธศักราช 2462 ว่า มีประชาชนเข้าไปใช้หออ่านหนังสือสำหรับประชาชนมากขึ้นเป็นลำดับ และมีผู้บริจาคหนังสือให้ด้วย...
เนื่อง ๆ แต่เนื่องจากมีอุปสรรคทางด้านการเงินและสถานที่ ทำให้ไม่สามารถจัดหออ่านหนังสือสำหรับประชาชนให้เพิ่มขึ้นได้ มีผู้เสนอแนะให้รัฐบาลให้เงินอุดหนุนแก่หออ่านหนังสือ

²⁰ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 9 (พระนคร, 2459) (อัครสำเนา), หน้า 19.

²¹ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 10 (พระนคร, 2460) (อัครสำเนา), หน้า 23.

²² กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 11 (พระนคร, 2461) (อัครสำเนา), หน้า 42.

สำหรับประชาชน²³ แสดงว่าตั้งแต่เริ่มจัดตั้งมาห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนไม่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลแต่อย่างใด ใค้อาศัยเพียงผู้มีจิตศรัทธาบริจาคหนังสือให้ และใค้หนังสือที่พิมพ์ขึ้นใหม่จากหอพระสมุดสำหรับพระนครเท่านั้น²⁴ แต่ขอเสนอแนะนี้ไปประสบผลแต่อย่างใด

ใน พ.ศ. 2468 กรมตำรา กระทรวงธรรมการได้รับหน้าที่ให้ดูแลห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนซึ่งขณะนั้นมีอยู่เพียงเจ็ดแห่ง คือที่จังหวัดพระนครมีสามแห่ง ใค้แกห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนวัดประยุรวงศำ หองอ่านหนังสือสำหรับประชาชนวัดสุทัศน์ และห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนวัดสามจีน และตามจังหวัดต่าง ๆ มีสี่แห่งคือ ที่จังหวัดสงขลา จังหวัดจันทบุรี จังหวัดชัยภูมิ และจังหวัดบุรีรัมย์²⁵ ในปีต่อมา กรมตำราใค้จัดตั้งแผนกหอสมุดขึ้นใหม่มีหน้าที่จัดตั้งห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนในที่ต่าง ๆ ทั่วไป เพื่อให้ประชาชนทุกคนมีโอกาสหาความรควยตนเอง โดยการอ่านหนังสือ²⁶ แต่อย่างไรก็ตาม หองอ่านหนังสือสำหรับประชาชนที่มีอยู่ทั่วประเทศถึงยังมีเพียงเจ็ดแห่งเท่าเดิม ซึ่งนับว่าน้อยมาก ไม่เพียงพอที่จะให้บริการแก่ประชาชนใค้อย่างทั่วถึง อุปสรรคที่สำคัญที่ทำให้ไม่สามารถจัดตั้งหองอ่านหนังสือสำหรับประชาชนเพิ่มขึ้นใค้ก็คือ ไม่มีทุนพอที่จะจัดหาสถานที่และจัดซื้อหนังสือ

²³ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 12 (พระนคร, 2462) (อัครสำเนา), หน้า ๓.

²⁴ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 11 (พระนคร, 2461) (อัครสำเนา), หน้า 42-44.

²⁵ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 18 (พระนคร, 2468) (อัครสำเนา), หน้า 40.

²⁶ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 19 (พระนคร, 2469) (อัครสำเนา), หน้า 48.

พ.ศ. 2470 แผนกหนังสือของกรมตำรวจได้จัดตั้งห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน
 อีกสองแห่ง คือ ที่จังหวัดร้อยเอ็ด และที่จังหวัดเชียงใหม่²⁷ พ.ศ. 2471 มีห้องอ่านหนังสือ
 สำหรับประชาชนตามมณฑลต่าง ๆ รวมทั้งสิ้นสิบสามแห่ง ดังปรากฏตามตารางในรายงาน
 กระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 21 ประจำปีพุทธศักราช 2471 ดังนี้

ศูนย์วิทยพัชการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²⁷ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 20 (พระนคร, 2470)
 (อัครสำเนา), หน้า 33.

ตารางที่ 1 สถิติเกี่ยวกับห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนใน พ.ศ. 2471

มณฑล	เลขที่	ที่ตั้ง	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	มีหนังสือ	มีผู้เข้าไปอ่าน	หมายเหตุ
						ทั้งสิ้น	ถึงวันละ	
กรุงเทพ	1	ร.ร.วัดสุทัศน์	ต. คีทอง	พระนคร	พระนคร	1473	46	
	2	ร.ร.วัดสามจีน	สามแยก	สัมพันธวงศ์	พระนคร	1212	41	
	3	ร.ร.วัดประยูรวงศ์	วัดประยูรวงศ์	กิ่งบុปผาราม	ธนบุรี	1391	64	
					รวม	4076	50.33	
อยุธยา	-	-	-	-	-	-	-	
นครสวรรค์	-	-	-	-	-	-	-	
พิษณุโลก	-	-	-	-	-	-	-	
พายัพ	-	-	-	-	-	-	-	
นครชัยศรี	-	-	-	-	-	-	-	
ราชบุรี	1	ห้องตัวอย่างสินค้า	หน้าเมือง	เมือง	ราชบุรี	285	82	
สงขลา	1	ร.ร.ประจำมณฑล	บอยาง	เมือง	สงขลา	1954	45	
	2	บ้านระโนด	ระโนด	ระโนด	สงขลา	101		
ปัตตานี	1	สโมสรเสือป่า	ตระนารัง	ตระนารัง	ปัตตานี	386	5	

ตารางที่ 1 สถิติเกี่ยวกับห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนใน พ.ศ. 2471 (ต่อ)

มณฑล	เลขที่	ที่ตั้ง	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	มีหนังสือ ทั้งสิ้น	มีผู้เข้าไปอ่าน ถึงวันละ	หมายเหตุ
ภูเก็ต	-	-	-	-	-	-	-	ห้องสมุดของ
จันทบุรี	1	ตลาดเหนือ	ตลาดจันทบุรี	เมือง	จันทบุรี	749	25	โรงเรียน
ปราจีนบุรี	-	-	-	-	-	-	-	ประจำมณฑล
นครราชสีมา	1	ศาลากลางจังหวัดชัยภูมิ	ในเมือง	เมือง	ชัยภูมิ	673	8	ราชบุรีรวม
	2	ร.ร.ประจำจังหวัดชัยภูมิ	ในเมือง	เมือง	รอยเอ็ด	790	28	อุยกวย
	3	ที่ว่าการอำเภอเมืองบุรีรัมย์	ในเมือง	บุรีรัมย์	บุรีรัมย์	115	1	
	4	ที่ว่าการอำเภอนางรอง	นางรอง	นางรอง	บุรีรัมย์	104	1	
	5	ที่ว่าการอำเภอดง	ประโคนชัย	ดง	บุรีรัมย์	129	1	
อุตรธานี	-	-	-	-	-	-	-	
					รวม	5283	21.78	
รวม	13	-	-	-	-	9359	36.06	

ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน หรือห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการ
ระยะแรก ไกล่ล้นสุดลงเมื่อ พ.ศ. 2471 เพราะหลังจากนี้ไม่ปรากฏรายงานที่เกี่ยวกับ
ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนอีกเลย

แม้ว่าห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนจะได้รับการจัดตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นห้องสมุด
ประชาชนก็ตาม แต่เนื่องจากวัตถุประสงค์ที่สำคัญในการจัดตั้งมีเพียง เพื่อเปิดโอกาสให้
ประชาชนทุกคนได้มีโอกาสหาความรู้ด้วยตนเองจากการอ่านหนังสือ ดังนั้นบริการของห้อง
สมุดประชาชนระยะแรกนี้จึงมีเพียง เปิดให้ประชาชนเข้าอ่านหนังสือและสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่
ห้องสมุดเก็บรวบรวมไว้เท่านั้น ไม่ปรากฏว่ามีบริการหรือการจัดกิจกรรมอื่น ๆ แต่อย่างใด

เป็นที่น่าเสียดายว่า ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนไม่สามารถจะดำเนินงานต่อ
ไปได้ ไกล่ล้นสุดลงภายในเวลาอันสั้น ทั้ง ๆ ที่ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนบางแห่งมี
ประชาชนเข้าไปอ่านหนังสือวันละจำนวนมาก ดังจะเห็นได้จากสถิติเกี่ยวกับห้องอ่านหนังสือ
สำหรับประชาชนใน พ.ศ. 2471 ในตารางข้างตน ไกล่ล้นห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน
ทั้งสามแห่งในจังหวัดพระนคร คือ ห้องอ่านหนังสือโรงเรียนวัดคุุทัศน์ ห้องอ่านหนังสือ
โรงเรียนวัดสามจีน ห้องอ่านหนังสือโรงเรียนวัดประยูรวงศ์ และห้องอ่านหนังสือที่จังหวัด
ราชบุรี ทั้งนี้เนื่องจากมีอุปสรรคหลายด้าน ทั้งด้านกำลังเงิน สถานที่และจำนวนหนังสือ
ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนไม่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาล แม้ว่าจะมีผู้เสนอแนะให้
รัฐบาลให้เงินอุดหนุนแก่ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน แต่ขอเสนอแนะเหล่านั้นก็ไม่ได้
เกิดผลแต่อย่างใด อุปสรรคทางด้านการเงินนี้ทำให้ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนไม่
สามารถจัดหาหนังสือให้เพียงพอหรือให้ตรงกับความต้องการของประชาชนมาให้บริการได้
หนังสือที่มีในห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน เป็นหนังสือที่ได้รับจากการบริจาคหรือจากหอพระ
สมุดสำหรับพระนครเท่านั้น จากตารางข้างตนจะเห็นได้ว่า ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน
บางแห่งมีหนังสือเพียงร้อยกว่าเล่มเท่านั้น เช่น ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนบ้านระโนด
จังหวัดสงขลา ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน ณ ที่ว่าการอำเภอเมือง ณ ที่ว่าการ
อำเภอนางรอง และ ณ ที่ว่าการอำเภอคลอง จังหวัดบุรีรัมย์ นอกจากนี้ห้องอ่านหนังสือ
สำหรับประชาชนเท่าที่มีอยู่หลายแห่งก็ไม่อยู่ในสภาพที่ดี ไม่ได้รับความนิยมนจากประชาชน
ดังจะเห็นได้จากสถิติของผู้อ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือ ว่ามีห้องอ่านหนังสือหลายแห่ง

มีผู้เข้าอ่านเพียงวันละหนึ่งคนเท่านั้น เช่น ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน ณ ที่ว่าการอำเภอเมือง ณ ที่ว่าการอำเภอนางรอง และ ณ ที่ว่าการอำเภอคลอง จันทบุรีรมย์ อุบลราชธานี ฯลฯ ดังกล่าวทำให้ไม่สามารถจะปรับปรุงหรือขยายงานด้านห้องอ่านหนังสือให้ดีขึ้นและกว้างขวางขึ้นได้ และเป็นเหตุให้ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนต้องล้มเลิกไปในที่สุด

ห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะที่ 2 จนถึงปัจจุบัน

หลังจากที่ห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะแรกสิ้นสุดลงประมาณ 20 ปี ห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะที่ 2 จึงเกิดขึ้นโดยมีผลเนื่องมาจากการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ในประเทศไทย ซึ่งเริ่มจัดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2483 โดยคณะรัฐมนตรีมีมติให้กระทรวงศึกษาธิการจัดตั้งกองการศึกษาผู้ใหญ่ โดยให้สังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ และให้กระทรวง ทบวง กรม อื่น ๆ เป็นผู้ให้ความร่วมมือช่วยเหลือ²⁸ ต่อมา พ.ศ. 2492 รัฐบาลมีนโยบายที่จะจัดการศึกษาผู้ใหญ่ให้เป็นไปอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น และให้เหมาะสมกับสถานการณ์ จึงได้มีการขยายรูปงานใหม่ 4 ด้าน คือ การศึกษาขั้นมูลฐาน การอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ การมัธยมศึกษา และการศึกษาประชาชน ในงานด้านการศึกษาประชาชนนี้เองที่รัฐบาลได้วางนโยบายให้จังหวัดต่าง ๆ เริ่มจัดตั้งห้องสมุดประชาชนขึ้น²⁹ พ.ศ. 2494 กองการศึกษาผู้ใหญ่ได้โอนมาสังกัดในกรมประชาศึกษา ต่อมา พ.ศ. 2495 กรมประชาศึกษาได้เปลี่ยนชื่อเป็นกรมสามัญศึกษา และกองการศึกษาผู้ใหญ่ยังคงสังกัดใน

²⁸ "แจ้งมติคณะรัฐมนตรีในเรื่องการศึกษาผู้ใหญ่" คำสั่งกระทรวงธรรมการที่ 20909/2483 ลงวันที่ 22 สิงหาคม 2483. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 1.

²⁹ "การศึกษาผู้ใหญ่ตามนโยบายของรัฐบาล" หนังสือกระทรวงศึกษาธิการที่ 24532/2492 ลงวันที่ 13 กันยายน 2492. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 2.

กรมสามัญศึกษาตามเดิม³⁰ งานห้องสมุดประชาชนก็จัดเป็นหน้าที่ของแผนกการศึกษาประชาชน
กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา มาจนทุกวันนี้

การจัดห้องสมุดประชาชนระยะที่ 2 นี้ได้ขยายตัวขึ้นคือ มีการจัดตั้งห้องสมุด
ประชาชนอำเภอ ในปี 2495 โดยมติของคณะรัฐมนตรีให้จัดตั้งห้องสมุดประชาชนตามอำเภอ
ต่าง ๆ อำเภอละ 1 แห่ง และมอบหมายให้กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทย
ร่วมมือกันดำเนินการ กระทรวงศึกษาธิการเป็นฝ่ายดำเนินการ ส่วนกระทรวงมหาดไทย
เป็นฝ่ายจัดหาสถานที่ การที่ให้จัดตั้งห้องสมุดประชาชนอำเภอขึ้นนั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อให้
ประชาชนได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้จากหนังสือในห้องสมุด เพื่อปลูกฝังนิสัยรักการอ่าน
และเพื่อเป็นที่เผยแพร่วัฒนธรรม และความบันเทิงสำหรับประชาชน³¹ เพื่อให้งานห้องสมุด
ประชาชนก้าวหน้ายิ่งขึ้น กระทรวงศึกษาธิการยังได้ปรับปรุงระเบียบว่าด้วยห้องสมุดประชาชน
ให้เหมาะสม และจำแนกห้องสมุดประชาชนออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ห้องสมุดประชาชนจังหวัด ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง ขึ้นตรงต่อจังหวัด มี
หน้าที่ให้บริการแก่ประชาชน ณ ที่ตั้งจังหวัด และเป็นศูนย์กลางหมุนเวียนหนังสือและวัสดุ
ภายในจังหวัด
2. ห้องสมุดประชาชนอำเภอ ตั้งอยู่ ณ อำเภอ เป็นสาขาของห้องสมุดประชาชน
จังหวัด มีหน้าที่ให้บริการแก่ประชาชน ณ ที่ตั้งอำเภอ และอาจหมุนเวียนหนังสือและวัสดุ
ถึงประชาชนในชนบทด้วย
3. ห้องสมุดเคลื่อนที่ ขึ้นอยู่กับห้องสมุดประชาชนจังหวัดหรือกระทรวงศึกษาธิการ
มีหน้าที่นำหนังสือและวัสดุจากห้องสมุดประชาชนจังหวัด หรือกระทรวงศึกษาธิการไปให้

³⁰ "พระราชกฤษฎีกาการจัดวางระเบียบราชการกรมสามัญศึกษาในกระทรวง
ศึกษาธิการ พ.ศ. 2495," ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 69 ตอนที่ 54 (9 กันยายน,
2495), หน้า 1066-1068.

³¹ "ห้องสมุดประชาชน," คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ที่ 29629/2495 ลงวันที่
28 สิงหาคม 2495. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 253.

ของสมุทประชาชนอำเภอหรือจังหวัดแล้วแต่กรณี และถึงมือประชาชนในชนบท³²

กระทรวงศึกษาธิการได้พยายามดำเนินการเพื่อส่งเสริมและปรับปรุงกิจการของ
 ของสมุทประชาชนทั้ง 3 ประเภทให้ดีขึ้น โดยใน พ.ศ. 2496 รัฐมนตรีว่าการกระทรวง
 ศึกษาธิการได้สั่งแต่งตั้งคณะกรรมการส่งเสริมของสมุทซึ่งมีอธิบดีกรมสามัญศึกษาเป็นประธาน
 กรรมการ เพื่อกำหนดให้คำแนะนำและส่งเสริมหรือพิจารณาวิธีการจัดของสมุทให้ดีขึ้น
 โดยวางแนวทางปฏิบัติต่าง ๆ ไว้เป็นหลัก ต่อมากระทรวงศึกษาธิการได้แต่งตั้งคณะ
 กรรมการอีกคณะหนึ่งแทนคณะกรรมการคณะแรก ให้ชื่อว่า คณะกรรมการส่งเสริมกิจการ
 ของสมุทประชาชน โดยมีอธิบดีกรมสามัญศึกษาเป็นประธาน และมีกรรมการอื่น ๆ ได้แก่
 ผู้อำนวยการของสมุทสำนักข่าวสารอเมริกัน ผู้เชี่ยวชาญการศึกษาผู้ใหญ่ขององค์การบริหาร
 วิเทศกิจแห่งสหรัฐอเมริกา อาจารย์ผู้สอนวิชาบรรณารักษศาสตร์ของมูลนิธิฟูไลเบิร์ท และ
 เจ้าหน้าที่บางคนของกระทรวงศึกษาธิการ คณะกรรมการคณะนี้มีหน้าที่ดำเนินการส่งเสริม
 กิจการของของสมุทประชาชน³³

นอกจากนี้ กระทรวงศึกษาธิการยังได้ดำเนินการเพื่อให้ประชาชนเกิดความสนใจ
 ในของสมุทประชาชนยิ่งขึ้น โดยจัดของสมุทเคลื่อนที่ทั้งทางบกและทางน้ำสำหรับบริการแก่
 ประชาชนในภาคกลาง จัดบริการโสศกทัศนศึกษาแก่ประชาชนผู้มาเข้าชมของสมุทในจังหวัดต่าง ๆ
 โดยปฏิบัติงานประสานกับหน่วยโสศกทัศนศึกษาของจังหวัด

อย่างไรก็ตาม กิจการของสมุทประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการก็ยังไม่เจริญ
 ก้าวหน้าเท่าที่ควร เนื่องจากกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษาได้รับงบประมาณจำกัด

³² "ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยของสมุทประชาชน พ.ศ. 2495," ที่
 38319/2495 ลงวันที่ 29 ตุลาคม 2495. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษา
 ผู้ใหญ่ (พระนคร: 2513), หน้า 258.

³³ สุทธิลักษณ์ อัมพันวงศ์, วิวัฒนาการและบรรณารักษศาสตร์ในประเทศไทย
 (เอกสารบรรณารักษศาสตร์ เล่ม 4, พระนคร: แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์, 2510),
 หน้า 18.

งานยิ่งขึ้น และใน พ.ศ. 2516 ก็ได้ประกาศยกฐานะของสมุคประชาชนขึ้นเป็นสถานศึกษา

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการดำเนินการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปรับปรุงของสมุคประชาชนดังกล่าวแล้ว แต่ในปัจจุบันของสมุคประชาชนในประเทศไทยก็ยังไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร จะเห็นได้ว่า โครงการที่จะให้มีการจัดตั้งของสมุคประชาชนขึ้นทุกอำเภอ ๆ ละ 1 แห่ง ซึ่งตั้งเป้าหมายไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2495 จนกระทั่งปัจจุบัน โครงการนี้ก็ยังไม่บรรลุผล เพราะยังขาดของสมุคประชาชนระดับอำเภออีกประมาณ 300 อำเภอ⁵⁷ นอกจากนี้ของสมุคประชาชนที่มีอยู่แล้วก็ยังไม่สามารถจัดหาบุคลากร หนังสือ อาคารสถานที่ และวัสดุ ครุภัณฑ์ให้ดูตามที่กำหนดไว้ในมาตรฐานของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งทำให้ไม่สามารถให้บริการที่ดีแก่ประชาชนได้

การที่การดำเนินงานของของสมุคประชาชนในประเทศไทยไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร ทั้ง ๆ ที่มีการจัดทำมาตรฐาน ตลอดจนมีการดำเนินการปรับปรุงของสมุคประชาชนดังกล่าวมาแล้วนั้น เนื่องจากมีปัญหาและอุปสรรคหลายด้าน ที่สำคัญคือ

1. ปัญหาทางการเงิน

งานของสมุคประชาชนได้รับงบประมาณจำกัดมาก ไม่เพียงพอสำหรับการปรับปรุงและการดำเนินงานของสมุค งบประมาณที่ได้จากกองทุนการศึกษาผู้ใหญ่ในแต่ละปีสำหรับหมวดค่าวัสดุ ของสมุคประชาชนจังหวัดขนาดใหญ่ เช่น ของสมุคประชาชนจังหวัดชลบุรี เชียงใหม่ เป็นต้น ใ้รับเพียง 16,000 บาท ของสมุคประชาชนขนาดกลาง เช่น ของสมุคประชาชนจังหวัดกระบี่ ใ้รับงบประมาณ 10,000 บาท และของสมุคประชาชนขนาดเล็ก เช่น ของสมุคประชาชนจังหวัดสมุทรปราการ ใ้รับเพียง 5,000 บาทเท่านั้น นอกจากนี้ ส่วนหนึ่งของงบประมาณที่ของสมุคประชาชนควรจะได้รับต้องสิ้นเปลืองและสูญเปล่าไปในด้านฝึกอบรมบรรณารักษ์ขยายโอนและดูออกบอย ๆ เพราะไม่สามารถจะเลื่อนตำแหน่งบรรณารักษ์ให้สูงขึ้นเช่นข้าราชการอื่น ๆ ได้

2. ปัญหาเกี่ยวกับอาคารสถานที่

จากสถิติ พ.ศ. 2517 ของสมุคประชาชนทั่วประเทศที่มีอาคารที่เป็นเอกเทศเพียง 168 แห่งเท่านั้น ของสมุคประชาชนที่ตองอาศัยสถานที่อื่น มีถึง 150 แห่ง ของสมุค

⁵⁷ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, "รายชื่อของสมุคประชาชนในประเทศไทย" (พิมพ์คัด).

4. เรื่องกิจกรรมของห้องสมุด โดยให้ห้องสมุดจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในความสนใจของประชาชน เช่น จัดให้มีการเล่านิทาน ปรากฏา ฉายภาพยนตร์ ทัศนศึกษา คณิตกรรมการสาธิตต่าง ๆ ในบางโอกาส³⁶

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากระทรวงศึกษาธิการจะได้มีมติให้ปรับปรุงห้องสมุดประชาชนจังหวัด เพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่ห้องสมุดประชาชนอื่น ๆ แล้วก็ตาม แต่การดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนส่วนใหญ่ก็ยังคงไม่ไคมากรฐาน และไม่เจริญก้าวหน้าไปเท่าที่ควรอีก ทั้งนี้เนื่องจากยังไม่เคยมีการจัดทำมาตรฐานสำหรับห้องสมุดประชาชนของไทยเพื่อใช้เป็นแนวทางการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ ควบเหตุนี้เองจึงทำให้การปรับปรุงส่งเสริมกิจการห้องสมุดประชาชนไม่ค่อยได้ผลสมบูรณ์ตามความมุ่งหมาย ดังนั้น ใน พ.ศ. 2508 กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เรียกว่า "คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานห้องสมุด" มีปลัดกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธาน ทำหน้าที่พิจารณาเกี่ยวกับการปรับปรุงส่งเสริมห้องสมุด คณะกรรมการคณะนี้ได้จัดทำมาตรฐานห้องสมุดประชาชนขึ้น ซึ่งกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของห้องสมุดประชาชน ทรัพยากรและวัสดุ บุคลากร การเงิน ตลอดจนบริการของห้องสมุดประชาชน³⁷

การจัดทำมาตรฐานห้องสมุดประชาชนนี้ นับว่ามีผลต่อการดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนมาก เพราะช่วยให้ห้องสมุดประชาชนได้มีหลักในการดำเนินงาน และมีแนวทางในการปรับปรุงห้องสมุดของตนด้วย

นอกจากนั้น ใน พ.ศ. 2509 กรมสามัญศึกษาได้ขอเปลี่ยนอัตราค่าจ้างประจำตำแหน่งบรรณารักษ์ให้เป็นอัตราเงินเดือนข้าราชการพลเรือนสามัญ โดยมีจุดประสงค์ให้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³⁶"การปรับปรุงห้องสมุดประชาชนจังหวัด (กลุ่ม 2)" หนังสือกระทรวงศึกษาธิการที่ 13206/2506 ลงวันที่ 8 สิงหาคม 2506. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 277-278.

³⁷กฎเกณฑ์หน้า 206-213.

เข้ามาปฏิบัติงานในตำแหน่งนี้มีความมั่นคงในการทำงาน³⁸ ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการ
ข้าราชการพลเรือนก็ได้อนุมัติให้มีตำแหน่งบรรณาธิการขึ้นในแผนกการศึกษาประชาชน
กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา มีผลทำให้บรรณารักษ์มีกำลังใจในการทำงานมากขึ้น³⁹

ในปีเดียวกัน กระทรวงศึกษาธิการได้จัดให้มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านขึ้น โดย
ดำเนินการร่วมกับกรม กอง และจังหวัดที่อยู่ในโครงการการศึกษาชนบท มีบรรณารักษ์
ห้องสมุดประชาชนจังหวัดทำหน้าที่หมุนเวียนหนังสือไปให้ประชาชนตามหมู่บ้าน แต่งานนี้ก็ไม่
ได้ขยายออกไปมากนัก เพราะเป็นงานที่ต้องลงทุนมากและขาดเจ้าหน้าที่ห้องสมุดที่จะออก
ไปให้บริการ⁴⁰ ดังนั้นกระทรวงศึกษาธิการจึงได้จัดตั้งที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านขึ้นแทน
ใน พ.ศ. 2515 โดยให้กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษาเป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งที่อ่าน
หนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านขึ้น เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสอ่านหนังสือพิมพ์รายวันเป็นประจำ
เป็นการส่งเสริมการอ่าน ป้องกันการลืมนหนังสือของประชาชน นอกจากนั้นเพื่อให้ประชาชน
ได้ร่วมมือกับรัฐบาลสร้างความเจริญในหมู่บ้านของตน กองการศึกษาผู้ใหญ่จึงได้จัดตั้งที่
อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านไว้ที่ใจกลางหมู่บ้านที่ซึ่งประชาชนในหมู่บ้านไปมาได้สะดวก
และคัดเลือกประชาชนในหมู่บ้านนั้นจำนวน 5-7 คนให้เป็นคณะกรรมการที่อ่านหนังสือพิมพ์

38 "การ เปลี่ยนอัตราค่าจ้างประจำตำแหน่งบรรณาธิการที่ว่างลงเป็นอัตราเงินเดือน"
คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการที่ 0904/10958 ลงวันที่ 14 มิถุนายน 2509. ระเบียบและ
คำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 279.

39 "อนุมัติให้มีตำแหน่งบรรณาธิการ" คำสั่งสำนักงาน ก.พ. ที่ สร. 0904/
70423 ลงวันที่ 17 พฤศจิกายน 2509. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่.
หน้า 291.

40 สันภาษณ์ โกวิท วรพิพัฒน์ ผู้อำนวยการกองการศึกษาผู้ใหญ่ 14 เมษายน
2519.

ประจำหมู่บ้าน ทำหน้าที่รับผิดชอบและดำเนินงานที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน⁴¹ ในปัจจุบันกองการศึกษาผู้ใหญ่สามารถจัดตั้งที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านได้ถึง 2,123 แห่ง⁴² และมีโครงการจะขยายงานให้ทั่วประเทศ โครงการนี้มีประโยชน์มาก และการลงทุนของรัฐก็น้อยกว่า คิดเฉลี่ยแล้วหมู่บ้านละ 3 บาท เท่านั้น⁴³

ในแผนพัฒนาการศึกษาระดับที่ 3 พ.ศ. 2515-2519 กระทรวงศึกษาธิการได้รวมเรื่องห้องสมุดประชาชนไว้ด้วย โดยวางโครงการปรับปรุงห้องสมุดประชาชน 5 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2515-2519 โดยใช้งบดำเนินการรวม 5 ปี เป็นเงิน 27,252,100 บาท และใช้งบลงทุนรวม 5 ปี เป็นเงิน 17,800,000 บาท⁴⁴ แต่ตัวเลขแท้จริงที่กองการศึกษาผู้ใหญ่ได้รับเฉพาะงบประมาณห้องสมุดประชาชนตั้งแต่ พ.ศ. 2516-2518 เป็นเงินเพียง 14,187,124 บาท สำหรับปี พ.ศ. 2518 นี้ได้รับงบประมาณทั้งสิ้น 4,931,764 บาท เท่านั้น⁴⁵ ส่วนห้องสมุดประชาชนที่จะปรับปรุงให้ได้มาตรฐานตามโครงการ 5 ปี มีจำนวน 50 แห่ง

สำหรับโครงการปรับปรุงห้องสมุดประชาชนนอกเหนือจากโครงการที่กระทรวงศึกษาธิการได้รวมเข้าไว้ในแผนพัฒนาการศึกษา ฉบับที่ 3 ดังกล่าวแล้ว ยังมีโครงการ

⁴¹ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการจัดที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน พ.ศ. 2515. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 295.

⁴²กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, การศึกษาผู้ใหญ่ (กรุงเทพฯ: 2518) หน้า 52.

⁴³สัมภาษณ์ โกวิน วรพิพัฒน์ ผู้อำนวยการกองการศึกษาผู้ใหญ่ 14 เมษายน 2519.

⁴⁴กระทรวงศึกษาธิการ, แผนพัฒนาการศึกษา ฉบับที่ 3 2515-2519 (พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ม.ป.ป.), หน้า 376.

⁴⁵การดำเนินงานห้องสมุดประชาชน. ผก. (งานห้องสมุด), กฤษ, ที่ 186 วันที่ 11 พฤศจิกายน 2518.

ปรับปรุงห้องสมุดประชาชนอีกโครงการหนึ่ง คำเนินการโดยสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย ร่วมกับกรมสามัญศึกษา มีชื่อว่า โครงการร่วมปรับปรุงห้องสมุดประชาชน โครงการนี้ขยายมาจากโครงการร่วมปรับปรุงห้องสมุดโรงเรียน ซึ่งสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยจัดทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2508 และได้รับผลดี เพราะช่วยให้โรงเรียนระดับมัธยมและประถมมีห้องสมุดที่จัดตั้งถูกต้องหลักวิชาเป็นตัวอย่างใด ดังนั้นคณะกรรมการสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย ประจำปี พ.ศ. 2515-2517 จึงมีมติให้ขยายโครงการเพื่อช่วยเหลือห้องสมุดประชาชน โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้คือ

1. เพื่อให้ห้องสมุดที่ปรับปรุงตามโครงการนี้เป็นห้องสมุดประชาชนตัวอย่าง
2. เพื่อศึกษาปัญหาและวิธีแก้ปัญหาเกี่ยวกับการจัดและการดำเนินงานห้องสมุดประชาชน
3. เพื่อให้เป็นแนวทางในการที่จะตั้งและปรับปรุงห้องสมุดประชาชนให้เข้าสู่มาตรฐานต่อไป

ห้องสมุดประชาชนที่ได้รับการคัดเลือกมารับการปรับปรุงจะได้รับคำแนะนำและความช่วยเหลือทางวิชาการจากสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย และจะได้รับหนังสือและครุภัณฑ์ที่เหมาะสมจำนวนหนึ่งซึ่งมีมูลค่าไม่เกิน 10,000 บาท⁴⁶ และห้องสมุดประชาชนที่ได้รับการเลือกคือ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดฉะเชิงเทรา

นอกจากนี้ ห้องสมุดประชาชนยังได้รับความสนับสนุนทางด้านอื่น ๆ จากสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยอีก ที่สำคัญคือ สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยได้จัดอบรมบรรณารักษ์ห้องสมุดโรงเรียนปีละครั้ง โดยเปิดโอกาสให้บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนได้เข้าอบรมด้วย และยังช่วยจัดห้องสมุดประชาชนตามที่ตั้งจังหวัดขอมา เช่น ห้องสมุดประชาชนจังหวัดสมุทรปราการ⁴⁷

⁴⁶สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย "โครงการร่วมปรับปรุงห้องสมุดประชาชน"(พิมพ์ลด).

⁴⁷สัมภาษณ์ นิลวรรณ อินทเคหะ เลขาธิการฝ่ายบริหารสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย

เนื่องจากห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะที่ 2 นี้มีบทบาทและ
 ความสำคัญในฐานะ เป็นแหล่งให้บริการทางการศึกษาแก่ประชาชน มีการให้บริการและจัด
 กิจกรรมต่าง ๆ ที่มุ่งให้ประชาชนได้ศึกษาหาความรู้ตามความสนใจและความสามารถของตน
 ซึ่งถือได้ว่าเป็นการให้การศึกษารูปแบบนอกโรงเรียนอย่างหนึ่ง กระทรวงศึกษาธิการได้เล็ง
 เห็นความสำคัญดังกล่าวของห้องสมุดประชาชนจึงประกาศยกฐานะห้องสมุดประชาชนเป็น
 สถานศึกษา เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2516⁴⁸ และเพื่อให้ห้องสมุดประชาชนสามารถ
 ให้บริการแก่ประชาชนได้อย่างกว้างขวางตามหลักการ จึงได้วางระเบียบการปรับปรุงห้อง
 สมุดทั้งด้านอาคารสถานที่ การบริการ งบประมาณ บุคลากร ตลอดจนการดำเนินงานเสีย
 ใหม่⁴⁹ และได้แบ่งประเภทของห้องสมุดประชาชนออกตามขนาดของห้องสมุดเป็น 4 ประเภท
 คือ

1. ห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ หรือศูนย์การศึกษาตลอดชีวิตตั้งอยู่ในจังหวัด
 ทุกจังหวัด
2. ห้องสมุดประชาชนขนาดกลาง ตั้งอยู่ในอำเภอหรือในชุมชนที่มีประชากรตั้งแต่
 10,000 คนขึ้นไป
3. ห้องสมุดประชาชนขนาดเล็ก ตั้งอยู่ในอำเภอหรือในชุมชนที่มีประชากรไม่ถึง
 10,000 คน
4. ห้องสมุดประชาชนขนาดจิ๋ว หรือที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน ให้มีหมู่บ้านละ
 1 แห่ง⁵⁰

ปัจจุบันมีห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการรวมทั้งสิ้น 330 แห่ง เป็น
 ห้องสมุดประชาชนจังหวัด 69 แห่ง ห้องสมุดประชาชนอำเภอ 261 แห่ง⁵¹

⁴⁸ "ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ตั้งสถานศึกษา" หนังสือกระทรวง
 ศึกษาธิการ ลงวันที่ 19 ธันวาคม 2516.

⁴⁹ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, มาตรฐาน คุณภาพ และปริมาณงานใน
 หน้าที่ครูบรรณารักษ์สำหรับห้องสมุดประชาชน (อักษรสำนวน).

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁵¹ กรมสามัญศึกษา, การศึกษานักผู้ใหญ่ (พระนคร, 2518), หน้า 43.

เนื่องจากการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะที่ 2 มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ความรู้โดยวิทยุโสตทัศนศึกษาและคนคว่าจากหนังสือ และตำราต่าง ๆ ในห้องสมุด ส่งเสริมการรู้หนังสือ และปลูกฝังนิสัยของประชาชนให้รักการอ่านหนังสือ คนคว่าและหาความรู้จากหนังสือ และเพื่ออบรมให้ความรู้แก่ประชาชนด้วยวิธีอื่นตามโอกาส เช่น ปาฐกถา โสตทัศนศึกษา คนตรี การสนทนา สโมสร พิพิธภัณฑ และกีฬา เป็นต้น⁵² จึงนับได้ว่า การจัดตั้งห้องสมุดประชาชนระยะที่ 2 นี้ มีวัตถุประสงค์ทางการให้การศึกษาแก่ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับวงนอกเหนือจากวัตถุประสงค์เพื่อการอ่านเช่นห้องสมุดประชาชนระยะแรกหรือห้องอ่านหนังสือ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ห้องสมุดประชาชนระยะที่ 2 นี้ให้บริการที่กว้างขวางกว่าห้องสมุดประชาชนระยะแรกหรือห้องอ่านหนังสือมาก บริการและกิจกรรมต่าง ๆ ที่ห้องสมุดประชาชนระยะที่ 2 จัดขึ้นนั้นได้แก่ บริการให้ยืมหนังสือ แนะนำการใช้หนังสือ และห้องสมุดบริการตอบคำถามและช่วยคนคว่า ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์และส่งเสริมการอ่าน เช่น จัดนิทรรศการ ปาฐกถา อภิปราย ฉายภาพยนตร์ ฟิล์มสตริป สไลด์ เล่านิทาน คนตรี เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีบริการและกิจกรรมที่ห้องสมุดจัดร่วมกับสถาบันหรือหน่วยงานอื่นได้แก่ ร่วมมือกับห้องสมุดอื่น ๆ ในการแลกเปลี่ยนหนังสือระหว่างห้องสมุด จัดหนังสือหมุนเวียนไปตามท้องถิ่นต่าง ๆ ทั้งที่ได้ปฏิบัติมาแล้วในจังหวัด - ฉะเชิงเทรา และจังหวัดอุบลราชธานี⁵³ ซึ่งทำให้ประชาชนได้อ่านหนังสือมากขึ้น และได้อ่านหนังสือใหม่ ๆ อยู่เสมอ การร่วมมือกับหน่วยโสตทัศนศึกษา กองการศึกษาผู้ใหญ่ จัดบริการโสตทัศนศึกษาแก่ประชาชนผู้มาใช้บริการของสมุด ก็ทำให้ประชาชนเกิดความสนใจในทอง

⁵² "ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2495," ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่, หน้า 257-259.

⁵³ สนัน ปัทมะทิน, "ปาฐกถาเรื่องการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย," สมุดที่ระลึกงานแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2495 (พระนคร: กระทรวงศึกษาธิการ, 2496), หน้า 6.

สมุคมากขึ้น⁵⁴ นอกจากนี้ของสมุคประชาชนบางแห่งได้รับความช่วยเหลือโดยตรงจากกองการศึกษาผู้ใหญ่ซึ่งจัดให้มีโครงการศึกษาประชาชน และจัดเรียนค่าบริการเป็นของสมุคประชาชนเคลื่อนที่ในแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำแม่กลอง และแม่น้ำบางปะกง โดยเฉพาะแม่น้ำแม่กลองเรียนค่าบริการใ้ค้ออกปฏิบัติการตามจุดต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ เช่น ของสมุคประชาชนอำเภอและโรงเรียน เป็นต้น โดยจัดบริการต่าง ๆ เช่น จัดฉายภาพยนตร์ และบริการหนังสือเพิ่มเติมให้ ซึ่งความร่วมมือเหล่านี้ช่วยให้งานของของสมุคประชาชนสมบูรณ์และสามารถให้บริการแก่ประชาชนได้อย่างเต็มที่ยิ่งขึ้น

บริการเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อของสมุคประชาชนมาก เพราะบริการคือหัวใจสำคัญของงานของสมุคประชาชน สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือประสิทธิภาพของของสมุคประชาชนได้ว่า ของสมุคประชาชนแห่งใดเป็นของสมุคประชาชนที่ดีหรือไม่เพียงใด การดำเนินงานของของสมุคประชาชนจะนับได้ว่ามีประสิทธิภาพและประสพผลสำเร็จก็ต่อเมื่อของสมุคประชาชนแห่งนั้นสามารถให้บริการอย่างกว้างขวาง ดีที่สุด และเหมาะสมที่สุดแก่ประชาชนทุกเพศทุกชั้น และทุควัยในท้องถิ่นนั้น⁵⁵

จากวิวัฒนาการของของสมุคประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการ จะเห็นว่าของสมุคประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะแรก และของสมุคประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะที่ 2 แตกต่างกันมาก ของสมุคประชาชนระยะแรกคงทำหน้าที่เป็นเพียงห้องอ่านหนังสือเท่านั้น ยังไม่มีการให้บริการของของสมุคอย่างกว้างขวางแต่อย่างใด ถ้าพิจารณาถึงด้านบริการที่มีให้แก่ประชาชนแล้วจะเห็นว่า ของสมุคประชาชนระยะแรกมีสภาพไม่ต่างไปจากที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านในปัจจุบันเท่าใดนัก สำหรับของสมุคประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะที่ 2 นั้น มีลักษณะเป็นของสมุคประชาชนที่แท้จริงแล้ว เพราะมีการจัดดำเนินการและให้บริการที่กว้างขวางกว่าของสมุคประชาชนระยะแรกมาก ถ้าศึกษาจาก

⁵⁴ "การประสานงานระหว่างของสมุคประชาชนและหน่วยโสศกทัศน์ศึกษา" ที่ 1493/2502 ลงวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2502. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่, หน้า 272.

⁵⁵ แมคคอดวิน, เรื่องเดิม หน้า 6.

วิวัฒนาการของห้องสมุดประชาชนระยะที่ 2 จะเห็นได้ว่า ภายในเวลาประมาณ 30 ปีหลังจากที่เริ่มจัดตั้งห้องสมุดประชาชนมาจนถึงปัจจุบัน หน่วยงานหลายฝ่าย เช่น กระทรวงศึกษาธิการได้พยายามที่จะปรับปรุงห้องสมุดประชาชนให้ดีขึ้นเพื่อให้ห้องสมุดประชาชนสามารถให้บริการที่ดีแก่ประชาชนได้ และแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่ทำให้ห้องสมุดไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร เช่น ในสมัยแรกที่มีการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนขึ้น มีห้องสมุดบางแห่งที่จัดเก็บรักษาหนังสือไว้ในตู้ล็อกกุญแจ โดยไม่ยอมให้ประชาชนเลือกหยิบอ่านเองตามต้องการ ซึ่งวิธีการเช่นนี้ทำให้ประชาชนไม่ได้รับความสะดวกในการใช้ห้องสมุด และทำให้บริการของห้องสมุดประชาชนไม่เป็นสาธารณูปการแก่ประชาชนตามแบบสากลนิยมของห้องสมุดประชาชนอย่างแท้จริง กระทรวงศึกษาธิการก็ได้แก้ไขข้อบกพร่องนี้ โดยมีหนังสือแจ้งไปยังผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัดให้สั่งห้องสมุดประชาชนทุกแห่งให้อำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในการเลือกหนังสือมาอ่านเองได้⁵⁶ ซึ่งก็ทำให้ประชาชนสามารถใช้หนังสือและสิ่งพิมพ์อื่น ๆ ในห้องสมุดได้สะดวกยิ่งขึ้น

นอกจากนั้น กระทรวงศึกษาธิการยังได้ปรับปรุงระเบียบว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2492 ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2495 เรียกว่า ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2495 และใน พ.ศ. 2508 ก็ได้จัดทำมาตรฐานห้องสมุดประชาชนขึ้น เพื่อให้ห้องสมุดประชาชนได้ใช้เป็นแนวปฏิบัติ และเป็นแนวในการปรับปรุงห้องสมุดของตน

นอกจากจะปรับปรุงด้านระเบียบและมาตรฐานของห้องสมุดประชาชนแล้ว กระทรวงศึกษาธิการยังทำการปรับปรุงห้องสมุดประชาชนจังหวัดให้เป็นตัวอย่างแก่ห้องสมุดประชาชนอื่น ๆ และจัดทำโครงการปรับปรุงห้องสมุดประชาชนอีกหลายโครงการ ตลอดจนปรับปรุงตำแหน่งบรรณารักษ์ให้เป็นข้าราชการพลเรือนสามัญ เพื่อให้บรรณารักษ์มีกำลังใจในการปฏิบัติ

⁵⁶ "การอำนวยความสะดวกให้ประชาชนได้อ่านหนังสือในห้องสมุดประชาชนได้ง่าย" คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการที่ 41301/2495 วันที่ 19 พฤศจิกายน 2495, ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่, หน้า 263.

งานยิ่งขึ้น และใน พ.ศ. 2516 ก็ได้ประกาศยกฐานะของสมุดประชาชนขึ้นเป็นสถานศึกษา

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการดำเนินการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปรับปรุงของสมุดประชาชนดังกล่าวแล้ว แต่ในปัจจุบันของสมุดประชาชนในประเทศไทยก็ยังไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร จะเห็นได้ว่า โครงการที่จะให้มีการจัดตั้งของสมุดประชาชนขึ้นทุกอำเภอ ๆ ละ 1 แห่ง ซึ่งตั้งเป้าหมายไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2495 จนกระทั่งปัจจุบัน โครงการนี้ก็ยังไม่บรรลุผล เพราะยังขาดของสมุดประชาชนระดับอำเภออีกประมาณ 300 อำเภอ⁵⁷ นอกจากนี้ของสมุดประชาชนที่มีอยู่แล้วก็ยังไม่สามารถจัดหาบุคลากร หนังสือ อาคารสถานที่ และวัสดุ ครุภัณฑ์ให้พอตามที่กำหนดไว้ในมาตรฐานของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งทำให้ไม่สามารถให้บริการที่ดีแก่ประชาชนได้

การที่การดำเนินงานของของสมุดประชาชนในประเทศไทยไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร ทั้ง ๆ ที่มีการจัดทำมาตรฐาน ตลอดจนมีการคำนึงถึงการปรับปรุงของสมุดประชาชนดังกล่าวมาแล้วนั้น เนื่องจากมีปัญหาและอุปสรรคหลายด้าน ที่สำคัญคือ

1. ปัญหาทางการเงิน

งานของสมุดประชาชนได้รับงบประมาณจำกัดมาก ไม่เพียงพอสำหรับการปรับปรุงและการดำเนินงานของสมุด งบประมาณที่ได้จากกองทุนการศึกษาผู้ใหญ่ในแต่ละปีสำหรับหมวดค่าวัสดุ ของสมุดประชาชนจังหวัดขนาดใหญ่ เช่น ของสมุดประชาชนจังหวัดอุดรบุรี เชียงใหม่ เป็นต้น ใ้รับเพียง 16,000 บาท ของสมุดประชาชนขนาดกลาง เช่น ของสมุดประชาชนจังหวัดกระบี่ ใ้รับงบประมาณ 10,000 บาท และของสมุดประชาชนขนาดเล็ก เช่น ของสมุดประชาชนจังหวัดสมุทรปราการ ใ้รับเพียง 5,000 บาทเท่านั้น นอกจากนี้ ส่วนหนึ่งของงบประมาณที่ของสมุดประชาชนควรจะได้รับต้องสิ้นเปลืองและสูญเปล่าไปในด้านฝึกอบรมบรรณารักษ์ขยายโอนและลาวออกบ่อย ๆ เพราะไม่สามารถจะเลื่อนตำแหน่งบรรณารักษ์ให้สูงขึ้นเช่นข้าราชการอื่น ๆ ได้

2. ปัญหาเกี่ยวกับอาคารสถานที่

จากสถิติ พ.ศ. 2517 ของสมุดประชาชนทั่วประเทศมีอาคารที่เป็นเอกเทศเพียง 168 แห่งเท่านั้น ของสมุดประชาชนที่ตองอาศัยสถานที่อื่น มีถึง 150 แห่ง ของสมุด

⁵⁷ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, "รายชื่อของสมุดประชาชนในประเทศไทย" (พิมพ์คัด).

ประชาชนที่เข้าอาศัยอยู่มี 12 แห่ง⁵⁸ หอสมุดประชาชนที่มีอาคารหอสมุดที่เป็นเอกเทศ ก็มักจะมีแค่แบบ ชำรุดทรุดโทรม หรือมีโครงสร้างตามหลักวิชาการหอสมุด เนื้อที่ภายในไม่ได้มาตรฐาน ทำให้ไม่สะดวกแก่ผู้มาใช้บริการของหอสมุด หอสมุดประชาชนส่วนมากไม่มีบริเวณและสถานที่สำหรับจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการศึกษาของประชาชน ปัจจุบันมีหอสมุดประชาชนจังหวัดที่มีอาคารมาตรฐานเพียง 19 แห่งเท่านั้น นอกจากนั้นก็กำลังก่อสร้างอยู่อีก 8 แห่งซึ่งจะแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2518-2519⁵⁹

3. ปัญหาเกี่ยวกับบุคลากร

จากสถิติ พ.ศ. 2518 ปรากฏว่า จำนวนบรรณารักษ์หอสมุดประชาชนทั่วประเทศรวมกันแล้วยังมีไม่เพียงพอกับจำนวนหอสมุด ปัจจุบันมีหอสมุดประชาชนรวม 330 แห่ง ในจำนวนนี้มีหอสมุดประชาชนที่มีจำนวนบรรณารักษ์สามัญรวมทั้งสิ้น 177 คน บรรณารักษ์ลูกจ้างประจำ 67 คน และภารโรงรวมทั้งสิ้น 77 คน⁶⁰ นอกจากนั้นบรรณารักษ์ก็ยังมีคุณภาพต่ำ เพราะกำหนดให้บรรณารักษ์มีตำแหน่งสูงสุดเพียงข้าราชการชั้นจัตวา บรรณารักษ์ที่มีประสบการณ์เมื่อไม่สามารถเลื่อนขั้นให้สูงขึ้นได้จึงลาออก ดังนั้นจึงมีบุคคลใหม่ซึ่งไม่เหมาะสมกับงานหอสมุดประชาชนที่ต้องการคนที่มีคุณภาพสูง การที่บรรณารักษ์ขอโอนหรือลาออกบ่อย ๆ การที่หอสมุดประชาชนบางแห่งก็ยังมีอัตราบรรณารักษ์ว่างอยู่แต่ไม่สามารถหาบุคคลเข้าบรรจุได้ ทั้งนี้เพราะไม่มีความก้าวหน้าในการทำงาน เรื่องนี้เป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้งานหอสมุดประชาชนไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร

4. ปัญหาเกี่ยวกับหนังสือและสิ่งพิมพ์ในหอสมุดประชาชน

จากการสำรวจของสมบุรณ์ ภูหล้า ในเรื่องปัญหาของหอสมุดประชาชนใน

⁵⁸ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, สรุปผลการดำเนินงานหอสมุดปี

2516-2517.

⁵⁹ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, หอสมุดมาตรฐาน (อัครสำเนา).

⁶⁰ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, อัตรากำลังปี 2516-2518 คัดมา

เฉพาะปี พ.ศ. 2518.

ประเทศไทยได้สรุปไว้ว่า หอสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการ โดยเฉลี่ยแล้วมีหนังสือ ภาษาไทยแห่งละ 1,232 เล่ม วารสารภาษาไทย แห่งละ 14 รายการ และประสบปัญหา เกี่ยวกับหนังสือพิมพ์ในหอสมุดประชาชนไม่สมดุลย์กัน และไม่ทันสมัย⁶¹ ทั้งนี้ เพราะ มีงบประมาณในการซื้อหนังสือเข้าหอสมุดในแต่ละปีจำกัด

กระทรวงศึกษาธิการเห็นว่า ปัญหาเหล่านี้จำเป็นต้องมีการแก้ไข เพื่อให้กิจการของ หอสมุดประชาชนเจริญก้าวหน้าขึ้น จึงได้หาทางปรับปรุงหอสมุดประชาชน โดยได้ประกาศ ยกฐานะหอสมุดประชาชนขึ้นเป็นสถานศึกษา เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2516⁶² เนื่องจาก ได้พิจารณาว่า หอสมุดประชาชนเป็นสถานที่ที่ให้การศึกษาแก่ประชาชนทั่วไปโดยไม่จำกัด เพศ วัย ความรู้และอาชีพ ในรูปของการอ่าน การค้นคว้า การปราศรัย และการบรรยาย การให้บริการตอบคำถามและการจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ต่าง ๆ โดยมีระเบียบและวิธีการ เฉพาะ จึงนับเป็นการให้การศึกษาประเภทการศึกษานอกโรงเรียนที่มีความสำคัญยิ่ง นอกจากนี้ กระทรวงศึกษาธิการยังได้มอบให้กองการศึกษาผู้ใหญ่ค่า เนิน รื่อง เสนอขอให้บรรณารักษ์ หอสมุดประชาชนมีตำแหน่งเป็นข้าราชการครู แต่การค่า เนิน รื่อง เสนอขอให้บรรณารักษ์ หอสมุดประชาชนมีตำแหน่งเป็นครูนั้น คุรุสภายังไม่ได้รับรอง ด้วยเหตุผลที่ว่าบรรณารักษ์ มิได้ทำการสอนในโรงเรียน เช่นครู⁶³

⁶¹ สมบูรณ์ ภูทกล้า, "ปัญหาหอสมุดประชาชนในประเทศไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2514) (อักษรสานา), หน้า 228-229.

⁶² "ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องตั้งสถานศึกษา" คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ลงวันที่ 19 ธันวาคม 2516.

⁶³ สัมภาษณ์ โกวิท วรพิพัฒน์ ผู้อำนวยการกองการศึกษาผู้ใหญ่ 14 เมษายน 2519.

สำหรับปัญหาคานอาคารห้องสมุด กระทรวงศึกษาธิการได้แก้ไขปัญหานี้โดยได้
 ดำเนินการสร้างอาคารห้องสมุดให้ใหม่มาตรฐานไปแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2519 อีกเป็นจำนวน
 8 แห่ง เป็นห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ 6 แห่ง คือ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดพังงา
 ห้องสมุดประชาชนจังหวัดเชียงใหม่ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดน่าน ห้องสมุดประชาชน
 จังหวัดขอนแก่น ห้องสมุดประชาชนจังหวัดร้อยเอ็ด และห้องสมุดประชาชนจังหวัดมหา
 สारคาม และเป็นห้องสมุดขนาดกลาง 2 แห่ง คือ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดกำแพงเพชร
 และห้องสมุดประชาชนจังหวัดชัยภูมิ

อนึ่ง ใน พ.ศ. 2518 กองการศึกษาผู้ใหญ่ กระทรวงศึกษาธิการ ได้วางโครงการ
 จัดตั้งศูนย์การศึกษาประชาชน (Life Long Education Center) โดยรวมหน่วยงาน
 ต่าง ๆ ที่สังกัดกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ เช่น โรงเรียน
 ฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ โรงเรียนผู้ใหญ่เคลื่อนที่ ห้องสมุดประชาชนจังหวัด และอำเภอ
 หน่วยโสภณศึกษา การศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน รวมเข้า
 ไว้ด้วยกัน มีการดำเนินงานที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน รวมเป็นศูนย์กลางการส่งเสริมการ
 ศึกษา นอกโรงเรียนแก่ประชาชน เป็นศูนย์กลางสำหรับจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและทางการ
 ศึกษา หน้าที่รับผิดชอบโดยครังคือ จังหวัด มีคณะกรรมการอำนวยการซึ่งมีผู้ว่าราชการ
 จังหวัดเป็นประธานกรรมการ มีหน้าที่วางนโยบายดำเนินการเท่านั้น และมีคณะกรรมการ
 ดำเนินงานอีกชุดหนึ่งซึ่งมีศึกษาธิการจังหวัดเป็นประธานกรรมการ รับผิดชอบการดำเนิน
 งานของศูนย์ ส่วนงบประมาณลงทุนขั้นแรกนี้ รัฐบาลได้กู้เงินจากธนาคารโลกประมาณ
 500 ล้าน โดยทำสัญญาจัดตั้งศูนย์การศึกษาประชาชน 24 แห่ง ในระยะเวลา 5 ปี ศูนย์
 แต่ละแห่งจะไ้บุคลากรและงบประมาณในการดำเนินงานครบทุกแห่ง ห้องสมุดจะได้รับ
 ผลดีจากโครงการศูนย์การศึกษาประชาชนดังนี้

๑. ในคานอาคารสถานที่ ศูนย์การศึกษาประชาชนจะขยายและปรับปรุงห้องสมุด
 ประชาชนจังหวัดที่มีเนื้อที่ไม่ต่ำกว่า 5 ไร่ และมีอาคารมาตรฐานอยู่แล้ว จัดสร้างเป็นศูนย์
 การศึกษาประชาชนในเมือง สำหรับจังหวัดที่ยังไม่มีห้องสมุดประชาชนเป็นมาตรฐานก็จะ
 จัดสร้างศูนย์ใหม่ขึ้น โดยให้มีบริเวณเนื้อที่ 15-20 ไร่ และมีห้องสมุดประชาชนรวมอยู่ใน

ศูนย์กาย⁶⁴

2. ในด้านบุคลากร กองการศึกษาผู้ใหญ่ เชื่อว่าบุคลากรของห้องสมุดประชาชน จะได้รับการปรับปรุงคุณภาพให้ดียิ่งขึ้น โดยมีหัวหน้าศูนย์การศึกษาประชาชนเป็นผู้บังคับบัญชา ระดับสูง หัวหน้าฝ่ายบริการจะเป็นผู้บังคับบัญชาโดยตรงของหัวหน้าห้องสมุดประชาชนอีก ต่อหนึ่ง การที่มีหัวหน้าศูนย์เป็นนักวิชาการระดับสูง รวมทั้งบุคลากรจากฝ่ายอื่น ๆ เช่น หน่วยโสตทัศนศึกษา หน่วยฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ รวมด้วยนี้ จะทำให้งานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และสามารถจัดปัญหาขาดแคลนบุคลากรของห้องสมุดไปได้ทางหนึ่ง⁶⁵

3. ในด้านงบประมาณ ห้องสมุดประชาชนจะได้รับงบประมาณตามข้อผูกพันที่ รัฐบาลได้ดูมาจากธนาคารโลก ในระยะเวลา 5 ปี ที่จะพัฒนาศูนย์การศึกษาประชาชนให้ ดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ งบประมาณนี้จะแบ่งเป็นงบประมาณสำหรับกิจกรรมต่าง ๆ ในศูนย์การศึกษาประชาชนและงบประมาณสำหรับจัดกิจกรรมในชนบทนอกศูนย์กาย⁶⁶

เห็นได้ว่า โครงการศูนย์การศึกษาประชาชนเป็นความหวังใหม่ของการปรับปรุง ห้องสมุดประชาชนเพื่อให้สามารถจัดบริการให้ประชาชนในแต่ละจังหวัดให้มีประสิทธิภาพ และมีคุณภาพยิ่งขึ้นกว่าเดิม และทำให้ห้องสมุดเป็นศูนย์กลางการศึกษาตลอดชีวิตของประชาชน อย่างแท้จริง

⁶⁴ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, โครงการศูนย์การศึกษาประชาชน.

หน้า 5.

⁶⁵ สัมภาษณ์ โกวิท วรพิพัฒน์ ผู้อำนวยการกองการศึกษาผู้ใหญ่ 14 เมษายน

2519

⁶⁶ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, โครงการ...หน้า 6.

สภาพและบริการของห้องสมุดประชาชนระดับจังหวัดสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ
ในภาคกลางตอนบนของประเทศไทย

ในปัจจุบันมีห้องสมุดประชาชนที่อยู่ในสังกัดกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ในภาคกลางตอนบนของประเทศไทยรวมทั้งสิ้น 71 แห่ง เป็นห้องสมุดประชาชนระดับจังหวัด 12 แห่ง และเป็นห้องสมุดประชาชนระดับอำเภอ 59 แห่ง⁶⁷ ห้องสมุดประชาชนระดับจังหวัดเริ่มมีการจัดตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2492 คือห้องสมุดประชาชนจังหวัดลพบุรี และต่อมาได้มีการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนขึ้นตามจังหวัดต่าง ๆ ในภาคกลางตอนบนของประเทศไทยเรียงตามลำดับปีที่จัดตั้ง ดังปรากฏในตารางที่ 2 ดังนี้

ตารางที่ 2 พ.ศ. ที่จัดตั้งห้องสมุดประชาชน

พ.ศ. ที่จัดตั้ง	ห้องสมุดประชาชนจังหวัด
2492	ลพบุรี
2493	ชัยนาท
2493	นครสวรรค์
2493	อุทัยธานี
2494	กาญจนบุรี
2494	อ่างทอง
2495	สิงห์บุรี
2497	พระนครศรีอยุธยา

หมายเหตุ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดนครนายก ปราจีนบุรี สระบุรี และสุพรรณบุรี ไม่ปรากฏปีที่จัดตั้ง

ที่มา : กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา

⁶⁷ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, "รายชื่อห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย" (พิมพ์กึ่ง).

ห้องสมุดประชาชนที่จัดตั้งขึ้นนี้ควรให้บริการแก่ประชาชนในเขตจังหวัดโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตเทศบาลเมือง และเขตใกล้เคียง การดำเนินงานห้องสมุดประชาชนจะมีประสิทธิภาพเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับ บุคลากร อาคาร งบประมาณ วัสดุครุภัณฑ์ หนังสือและสิ่งพิมพ์ ปัจจัยเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญยิ่งที่จะทำให้ห้องสมุดสามารถจัดบริการและจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นบริการแก่ประชาชนให้โดยผสมตามความมุ่งหมายที่ใ้กว้างไว้

อาคารเป็นส่วนสำคัญต่อบริการห้องสมุดประชาชน อาคารห้องสมุดที่ถูกแบบต้องเป็นอาคารเอกเทศ คือเป็นอาคารที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นห้องสมุดโดยเฉพาะ มิใช่อยู่ร่วมกับหน่วยงานอื่น อาคารห้องสมุดควรมีแสงสว่างพอเหมาะ ตั้งอยู่ในย่านชุมชน มีการคมนาคมสะดวก และมีเนื้อที่กว้างขวางเพียงพอที่จะให้บริการแก่ประชาชนในท้องถิ่นและสามารถต่อเติมได้ในอนาคต⁶⁸ ลักษณะอาคารห้องสมุดประชาชนจังหวัด สังกัดกระทรวงศึกษาธิการในเขตภาคกลางตอนบนของประเทศไทย ปรากฏในตารางที่ 3 ดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁶⁸ American Library Association. Minimum Standards for Public Library System, 1966 (Chicago : 1967), p.58.

ตารางที่ 3 ลักษณะอาคารห้องสมุดประชาชน

ลักษณะอาคาร ห้องสมุด ประชาชน จังหวัด	ลักษณะอาคาร		อาคาร	อาคารไม่	อาคาร	สภาพแวดล้อม
	เอกเทศ	ไม่เอกเทศ	ชำรุด	เหมาะสม	คับแคบ	ไม่เหมาะสม
1. กาญจนบุรี		x			x	
2. ชัยนาท		x		x	x	
3. นครนายก	x		x			
4. นครสวรรค์		x				x
5. ปราจีนบุรี	x					
6. พระนครศรีอยุธยา	x					x
7. ลพบุรี	x			x	x	x
8. สระบุรี	x				x	
9. สิงห์บุรี	x		x			
10. สุพรรณบุรี		x		x		x
11. อ่างทอง		x		x	x	x
12. อุทัยธานี		x			x	
รวมทั้งภาค	6	6	2	4	6	5

จากตารางที่ 3 จะเห็นได้ว่า ห้องสมุดประชาชนทั้ง 12 แห่ง มีลักษณะเป็นอาคารเอกเทศและไม่เอกเทศเป็นจำนวนเท่า ๆ กัน อาคารห้องสมุดที่ไม่เป็นเอกเทศมักจะอยู่รวมกับที่ทำการหน่วยศึกษานิเทศก์หรือศูนย์วัสดุของหน่วยศึกษานิเทศก์จังหวัด บางแห่งก็อยู่รวมกับศาลาประชาคมและสโมสรข้าราชการ เป็นต้น อาคารห้องสมุดทั้งที่เป็นเอกเทศและไม่เอกเทศรวม 6 แห่งที่ประสบปัญหาในด้านอาคารคับแคบ ปัญหา รองลงมาได้แก่สภาพแวดล้อมไม่เหมาะสม

ห้องสมุดประชาชนจังหวัดที่ประสบปัญหาด้านอาคารมากที่สุด คือ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดลพบุรีและห้องสมุดประชาชนจังหวัดอ่างทอง ห้องสมุดประชาชนจังหวัดปราจีนบุรี เป็นห้องสมุดประชาชนเพียงแห่งเดียว เท่านั้นที่ไม่ประสบปัญหาด้านอาคารห้องสมุด

ในการให้บริการด้านการอ่านแก่ประชาชนนั้น นอกจากจะต้องมีอาคารสถานที่ที่จัดไว้เป็นอย่างดีแล้ว ยังต้องจัดหาวัสดุครุภัณฑ์ที่มีจำนวนพอเพียงแก่ผู้ใช้ห้องสมุดอีกด้วย จำนวนครุภัณฑ์ที่มีอยู่ในห้องสมุดประชาชนจังหวัดสงขลากระทรวงศึกษาธิการ ในภาคกลางตอนบนของประเทศไทย ปรากฏรายละเอียด ดังในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4 จำนวนครุภัณฑ์ของห้องสมุดประชาชน

จำนวน ครุภัณฑ์ ห้องสมุด ประชาชน จังหวัด	ที่วาง หนังสือ พิมพ์	ชั้น วาร- สาร	โต๊ะ เก้าอี้ สำหรับ เด็ก	โต๊ะ เก้าอี้ สำหรับ ผู้ใหญ่	โต๊ะ เก้าอี้ รับ รายการ	ตู้ บัตร รายชื่อ	ตู้ ใส่ หนังสือ	ตู้ จุล- สาร	รถเข็น ที่จัด นิทรรศ การ	เครื่อง พิมพ์ ดีก	
1. กาญจนบุรี	2	4	42	0	1	1	16		1	3	1
2. ชัยนาท	2		8		1		8				
3. นครนายก		6	16		2		12			1	
4. นครสวรรค์	1	4	30		1	1	10			2	1
5. ปราจีนบุรี	2	8	40		1	1	14		2	1	
6. พระนครศรี อยุธยา		2	72	12	1	1	18	1		2	1
7. ลพบุรี		1		4	1	1	14			1	
8. สระบุรี		1	22		2		11			1	
9. สิงห์บุรี	2	2	24		2	1	30			1	
10. สุพรรณบุรี	1	1	27		1	1	18	2	1		
11. อ่างทอง	1	1	15		1	1	10				
12. อุทัยธานี	1	3	10		1	1	15			1	

เพื่อให้กิจการห้องสมุดดำเนินไปด้วยดี จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจัดหาบุคลากรที่มีคุณสมบัติที่เหมาะสม ในจำนวนที่พอเพียงเพื่อบริหารงานและจัดบริการห้องสมุดที่ดีแก่ประชาชน สำหรับห้องสมุดประชาชนจังหวัดสงขลากระทรวงศึกษาธิการในภาคกลางตอนบนของประเทศไทย นั้น ส่วนใหญ่

มีบรรณารักษ์ 1 คน ภารโรง 1 คน ยกเว้นห้องสมุดประชาชนจังหวัดชัยนาท และห้องสมุดประชาชนจังหวัดอ่างทองเท่านั้นที่ไม่มีภารโรง มีห้องสมุดประชาชนเพียง 2 แห่งที่มีผู้ช่วยบรรณารักษ์คือห้องสมุดประชาชนจังหวัดนครนายกและห้องสมุดประชาชนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัดส่วนใหญ่เป็นข้าราชการสามัญชั้นจัตวา ยกเว้นบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัดชัยนาท ห้องสมุดประชาชนจังหวัดสิงห์บุรี และห้องสมุดประชาชนจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่เป็นลูกจ้างประจำ บรรณารักษ์แต่ละแห่งมีวุฒิทางบรรณารักษ์และประสบการณ์ในการทำงานห้องสมุดแตกต่างกันไปดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 5 วุฒิและประสบการณ์ของบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชน

ห้องสมุดประชาชน จังหวัด	ประสบ การณ ปี	วุฒิ					อนุปริญญา บร.	อบรมและฝึกงาน ทางบรรณารักษ์
		ม.ศ.3	ป.กศ.	ป.กศ. สูง	พ.กศ.	พ.ม.		
1. กาญจนบุรี	22	x						x
2. ชัยนาท	23	x						
3. นครนายก	23	x						x
4. นครสวรรค์	3	x						x
5. ปราจีนบุรี	21							x
6. พระนครศรีอยุธยา	20					x		
7. ลพบุรี	1			x				x
8. สระบุรี	20					x		x
9. สิงห์บุรี	10				x			x
10. สุพรรณบุรี	6	x						x
11. อ่างทอง	2		x					x
12. อุทัยธานี	3				x	x		x

หมายเหตุ ป.กศ. = ประกาศนียบัตรการศึกษาระดับปริญญาตรี พ.กศ. = พิเศษการศึกษาระดับปริญญาตรี
 ป.กศ.สูง = ประกาศนียบัตรการศึกษาระดับปริญญาโท พ.ม. = พิเศษมัธยม

จากตารางที่ 5 จะเห็นว่าบรรณารักษ์ส่วนใหญ่ 10 คนอบรมและฝึกงานทางด้าน
 บรรณารักษามาแล้ว บรรณารักษ์ของสมุดประชาชนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีวุฒิสูงสุด คือสำเร็จ
 การศึกษาระดับอนุปริญาตบัณฑิต บรรณารักษ์แต่ละคนมีประสบการณ์ในการทำงาน
 แตกต่างกันไปมาก คือมีประสบการณ์ในการทำงานต่ำสุด 1 ปี สูงสุด 23 ปี ประสบการณ์ใน
 การทำงานโดยเฉลี่ย 12.8 ปี ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 9 ปี บรรณารักษ์ของสมุดประชาชน
 จังหวัดชัยนาท และจังหวัดนครนายกมีประสบการณ์ในการทำงานของสมุดสูงสุดคือ 23 ปี
 บรรณารักษ์ของสมุดประชาชนจังหวัดลพบุรีมีประสบการณ์น้อยที่สุดคือ 1 ปี

นอกจากอาคาร วัสดุครุภัณฑ์ และบุคลากรแล้ว ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการ
 ค่าใช้จ่ายของสมุดคือ งบประมาณ รายได้ของของสมุดประชาชนแต่ละแห่งมีจำนวนที่แตกต่าง
 กันทั้งในค่านงงบประมาณประจำปีของกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ
 และรายได้อื่น ๆ เช่น ค่าบำรุงจากสมาชิก เงินค่าปรับตลอดจนเงินอุดหนุนจากหน่วยราชการ
 อื่นอีกด้วย จากการสำรวจพบว่า รายได้ของของสมุดประชาชนจังหวัดสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ
 ในภาคกลางตอนบนของประเทศไทยในปี 2518 มีรายละเอียดดังปรากฏในตารางต่อไปนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 6 รายได้ของห้องสมุดประชาชน ประจำปีงบประมาณ 2518

ประเภทของ รายได้ ห้องสมุด ประชาชน จังหวัด	งบประมาณประจำปี				รายได้นอกเหนือจากงบประมาณประจำปี						รวมรายได้ ทั้งหมดของ ห้องสมุด
	ค่า ตอบแทน	ค่า ใช้สอย	ค่า วัสดุ	รวม	ค่า สมาชิก	ค่าปรับ	เงินบำรุง จากท้องถิ่น	เงิน บริ- จาค	อื่น ๆ	รวม	
1. กายจนบุรี		600	3,000	3,600	2,797				1,030	3,827	7,427
2. ชัยนาท			3,000	3,000	150					150	3,150
3. นครนายก	30,700		3,000	33,700	3,600					3,600	37,000
4. นครสวรรค์			3,000	3,000	6,036	381			2,600	9,017	12,017
5. ปราจีนบุรี			3,000	3,000	4,368					4,368	7,368
6. พระนครศรีอยุธยา		576.25	9,800	10,376.25	845					845	11,221.25
7. ลพบุรี			3,000	3,000	720					720	3,720
8. สระบุรี			3,000	3,000	4,368					4,368	7,368
9. สิงห์บุรี			3,000	3,000	600					600	3,600
10. สุพรรณบุรี	31,140		16,000	47,140	3,776		5,000	1,224	1,000	11,000	58,140
11. อ่างทอง			3,000	3,000	150		2,000		50	2,150	5,150
12. อุทัยธานี	2,460	980	10,000	13,440	2,550					2,550	15,990

จากตารางที่ 6 จะเห็นได้ว่า หอสมุดประชาชนส่วนใหญ่ได้รับงบประมาณเพียง 5,000 บาท หอสมุดประชาชนจังหวัดสุพรรณบุรีได้รับงบประมาณจากกองการศึกษาผู้ใหญ่ มากที่สุด จำนวน 47,140 บาท

หอสมุดประชาชนที่มีรายได้นอกเหนือจากงบประมาณมากที่สุด คือ หอสมุดประชาชน จังหวัดสุพรรณบุรี หอสมุดประชาชนจังหวัดชัยนาทมีรายได้อื่น ๆ นอกเหนือจากงบประมาณ ประจำปีน้อยที่สุด

เมื่อรวมรายได้ทั้งหมดของหอสมุดแต่ละแห่งแล้ว พบว่า หอสมุดประชาชนจังหวัดสุพรรณบุรีมีรายได้มากที่สุด และหอสมุดประชาชนจังหวัดชัยนาทมีรายได้รวมน้อยที่สุด เพียง 3,150 บาท

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายได้ของห้องสมุดประชาชนแต่ละแห่งมีผลต่อการกำหนดปริมาณหนังสือและสิ่งพิมพ์
ในห้องสมุดแต่ละแห่ง ห้องสมุดประชาชนจังหวัดในภาคกลางตอนบนของประเทศไทย มีปริมาณ
หนังสือและสิ่งพิมพ์ต่างกัน แยกตามชนิดของสิ่งพิมพ์ ดังรายละเอียดในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 7 จำนวนสิ่งพิมพ์แยกตามชนิดในห้องสมุดประชาชน

ห้องสมุด ประชาชน จังหวัด	ชนิดของ สิ่งพิมพ์	หนังสือ	หนังสือ	วารสาร	วารสาร	หนังสือ	หนังสือ	แผนที่ ลูกโลก	รูปภาพ
		ภาษา ไทย	ภาษา อังกฤษ	ภาษา ไทย	ภาษา อังกฤษ	หนังสือ พิมพ์ ภาษา ไทย	หนังสือ พิมพ์ ท้องถิ่น		
1.	กาญจนบุรี	3348		42		4	2	5	
2.	ชัยนาท	1800	70	27		2		1	
3.	นครนายก	1674		32	1	2	1	1	5
4.	นครสวรรค์	4480	100	40		5	5		
5.	ปราจีนบุรี	4571	300	22	5	2	3	5	15
6.	พระนครศรีอยุธยา	4700	460	39		2	3		
7.	ลพบุรี	2000		20		4			30
8.	สระบุรี	3825		18		1	1		
9.	สิงห์บุรี	500		10		1			
10.	สุพรรณบุรี	5077	200	20	5	1	3	3	
11.	อ่างทอง	2350	100	35	5	1		2	30
12.	อุทัยธานี	3000	100	13		4	1		

จากตารางที่ 7 จะเห็นได้ว่า ห้องสมุดที่มีหนังสือภาษาไทยมากที่สุด คือห้องสมุดประชาชน
จังหวัดสุพรรณบุรี มี 5,077 เล่ม ห้องสมุดประชาชนที่มีหนังสือภาษาไทยน้อยที่สุด คือห้องสมุด-

ประชาชนจังหวัดสิงห์บุรี มีเพียง 500 เล่ม หอสมุดประชาชนจังหวัดอยุธยา มีหนังสือภาษาอังกฤษมากที่สุด จำนวน 460 เล่ม หอสมุดประชาชนจังหวัดชัยนาท มีหนังสือภาษาอังกฤษน้อยที่สุดจำนวน 70 เล่ม หอสมุดประชาชน 5 แห่งไม่มีหนังสือภาษาอังกฤษไว้บริการเลย

วารสารภาษาไทย หอสมุดประชาชนจังหวัดกาญจนบุรีมีมากที่สุดจำนวน 42 ชื่อ หอสมุดประชาชนจังหวัดสิงห์บุรีมีน้อยที่สุดจำนวน 10 ชื่อ

วารสารภาษาอังกฤษ หอสมุดประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีวารสารภาษาอังกฤษ มีหอสมุดประชาชนเพียง 4 แห่งเท่านั้นที่มีวารสารภาษาอังกฤษไว้บริการ

หนังสือพิมพ์ภาษาไทย หอสมุดประชาชนจังหวัดนครสวรรค์มีมากที่สุดจำนวน 5 ฉบับ สำหรับหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นนั้น หอสมุดประชาชนจังหวัดนครสวรรค์มีมากที่สุดจำนวน 5 ฉบับ หอสมุดอีก 4 แห่งไม่มีหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นไว้บริการ คือ หอสมุดประชาชนจังหวัดชัยนาท ลพบุรี สิงห์บุรี และอ่างทอง สิ่งพิมพ์และวัสดุอื่น ๆ ในหอสมุดคือ แผนที่ ลูกโลก มีหอสมุด 6 แห่งจัดไว้บริการแก่ประชาชน สำหรับรูปภาพนั้นมีหอสมุดเพียง 4 แห่งที่มี คือ หอสมุดประชาชนจังหวัดนครนายก ปราจีนบุรี ลพบุรี และอ่างทอง

สำหรับการเลือกหนังสือและสิ่งพิมพ์เข้าหอสมุดประชาชนนั้น ปรากฏว่าบรรณารักษ์เป็นผู้เลือก ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้วิธีดูจากรายชื่อหนังสือที่ร้านส่งมาให้ นอกจากนั้นก็ใช้วิธีอื่น ๆ ดังรายละเอียดในตารางต่อไปนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 8 วิธีเลือกหนังสือของบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชน

วิธีเลือก ห้องสมุด ประชาชนจังหวัด	หนังสือ	ดูจากรายชื่อ หนังสือที่ร้าน สงมาให้	รายชื่อหนังสือ ที่คณะกรรมการ การเสนอ	ผู้อ่านเสนอ รายชื่อ	ดูจากบท วิจารณ์ ในหนังสือ	ไปคหนังสือ ที่ร้าน	เจ้าหน้าที่ หน่วยศึกษา นิเทศ์เสนอ
1. กาญจนบุรี		x		x			x
2. ชัยนาท		x	x				
3. นครนายก		x					
4. นครสวรรค์		x					
5. ปราจีนบุรี		x	x				
6. พระนครศรีอยุธยา		x		x		x	
7. ลพบุรี		x					
8. สระบุรี		x		x			
9. สิงห์บุรี			x				
10. สุพรรณบุรี		x		x		x	
11. อ่างทอง		x	x				x
12. อุทัยธานี		x		x	x		
13. รวมทั้งภาค		11	4	5	1	2	2

ห้องสมุดประชาชนในภาคกลางตอนบนของประเทศไทยส่วนใหญ่ยังไม่จัดทำบัตรรายการ
แต่จัดหมวดหมู่หนังสือตามระบบทศนิยมของคิวอี้ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้ใช้ห้องสมุด มีห้องสมุด
ประชาชนเพียง 4 แห่งเท่านั้นที่จัดทำบัตรรายการ คือห้องสมุดประชาชนจังหวัดกาญจนบุรี
นครสวรรค์ ปราจีนบุรี และพระนครศรีอยุธยา สำหรับห้องสมุดประชาชนจังหวัดอ่างทองนั้น
ขณะนี้กำลังดำเนินการจัดทำบัตรรายการอยู่ สำหรับการจัดเก็บวารสารนั้นส่วนใหญ่จะแยกออก
จากหนังสือ มีห้องสมุดประชาชน 6 แห่งคือห้องสมุดประชาชนจังหวัดนครนายก นครสวรรค์
ปราจีนบุรี ลพบุรี สุพรรณบุรีและพระนครศรีอยุธยา ที่เก็บวารสารทางวิชาการ

การจัดบริการ เพื่อให้ประชาชนได้ค้นคว้าหาความรู้ โดยเก็บที่สะสมที่ผลิตเพียงใต้นั้น นอกจากจะมีองค์ประกอบดังกล่าวมาแล้วข้างต้นยังประกอบด้วยส่วนประกอบอื่น ๆ เช่น เวลาทำการของห้องสมุดที่สอดคล้องกับเวลาว่างของผู้ใช้ห้องสมุดเป็นต้น ตารางต่อไปนี้จะแสดงให้เห็นเวลาเปิดทำการของห้องสมุดประชาชนจังหวัดในภาคกลางตอนบนของประเทศไทย

ตารางที่ 9 เวลาทำการของห้องสมุดประชาชน

เวลาทำการ	8.30	8.30	8.30	8.30	9.00	9.00	12.00	13.00
ห้องสมุด	-	-	-	-	-	-	-	-
ประชาชนจังหวัด	12.00	16.00	16.30	18.00	17.00	20.00	20.00	20.00
1. กาญจนบุรี	x			x				
2. ชัยนาท			x					
3. นครนายก			x					
4. นครสวรรค์					x			
5. ปราจีนบุรี					x			
6. พระนครศรีอยุธยา						x	x	
7. ลพบุรี								x
8. สระบุรี				x				
9. สิงห์บุรี		x						
10. สุพรรณบุรี					x			
11. อ่างทอง					x			
12. อุทัยธานี			x					
13. รวมทั้งภาค	1	1	4	1	4	1	1	1

จากตารางที่ 9 จะเห็นได้ว่าห้องสมุดประชาชนจำนวน 4 แห่งเปิดทำการเวลา 8.30 - 16.30 นาฬิกา ระหว่างเวลา 9.00 - 17.00 นาฬิกา 4 แห่ง จะสังเกตได้ว่าห้องสมุดประชาชนส่วนใหญ่ในภาคกลางตอนบนของประเทศไทยจะเปิดทำการตั้งแต่ 8.30 - 17.00 นาฬิกา มีห้องสมุด 2 แห่งคือ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดกาญจนบุรีและห้องสมุดประชาชนจังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่งจะมีเวลาทำการ 2 ชม. คือในวันเปิดทำการทุกวัน ห้องสมุดประชาชนจังหวัดกาญจนบุรีจะเปิดเวลา 8.30 - 18.00 นาฬิกา ยกเว้นวันอาทิตย์จะเปิดทำการเวลา 8.30 - 12.00 นาฬิกา ส่วนห้องสมุดประชาชนจังหวัดพระนครศรีอยุธยานั้นในวันเปิดทำการธรรมดาจะเปิดเวลา 9.00 - 20.00 นาฬิกา สำหรับในวันเสาร์และวันอาทิตย์จะเปิดทำการเวลา 12.00 - 20.00 นาฬิกา

ตารางที่ 10 วันเปิดทำการของห้องสมุดประชาชน

	วันเปิดทำการ	วันหยุดราชการ	วันเสาร์	วันอาทิตย์	วันจันทร์	วันอังคาร
ห้องสมุดประชาชนจังหวัด						
ประจำปี						
1. กาญจนบุรี	x				x	
2. ชัยนาท	x	x	x			
3. นครนายก	x			x	x	
4. นครสวรรค์	x				x	x
5. ปราจีนบุรี	x					x
6. พระนครศรีอยุธยา					x	x
7. ลพบุรี	x				x	
8. สระบุรี	x			x	x	
9. สิงห์บุรี	x				x	
10. สุพรรณบุรี	x					x
11. อ่างทอง	x				x	
12. อุทัยธานี	x			x		
13. รวมทั้งภาค	11	1	4	8	4	

จากตารางที่ 10 จะเห็นได้ว่า โดยทั่วไปแล้วห้องสมุดประชาชนจะเปิดทำการในวันหยุดราชการประจำปีและวันจันทร์ มีห้องสมุดจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเพียงแห่งเดียวที่มีได้เปิดทำการในวันหยุดราชการ

ห้องสมุดประชาชนในเขตภาคกลางตอนบนของประเทศไทยมิได้ให้บริการด้านงานภายในห้องสมุดแก่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ห้องสมุดยังให้บริการด้านอื่น ๆ แก่ประชาชน ดังปรากฏในตารางต่อไปนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 11 บริการของห้องสมุดประชาชน

บริการ ห้องสมุด ประชาชนจังหวัด	ใหม่ หนังสือ	ทำรายชื่อ หนังสือใหม่	จัดขึ้นแสดง หนังสือใหม่	ตอบ คำถาม	บริการ หนังสือจอง	ร่วมมือกับ โครงการ ศึกษาผู้ใหญ่	วิจารณ์ หนังสือ	บริการ ห้องสมุด โรงเรียน	ให้คำแนะนำ บรรณารักษ์ อื่น	จัดมุม หนังสือ เด็ก
1. กาญจนบุรี	x	x	x	x		x				
2. ชัยนาท	x			x						
3. นครนายก	x			x						x
4. นครสวรรค์	x	x		x		x				
5. ปราจีนบุรี	x	x	x	x	x	x	x	x		
6. พระนครศรีอยุธยา	x	x	x	x		x		x	x	x
7. ลพบุรี	x		x	x				x		x
8. สระบุรี	x		x	x	x	x				
9. สิงห์บุรี	x			x						
10. สุพรรณบุรี	x	x	x	x						
11. อ่างทอง	x			x					x	
12. อุทัยธานี	x		x	x		x				
13. รวมทั้งภาค	12	5	7	12	2	6	1	3	2	3

จากตารางที่ 11 จะเห็นได้ว่า บริการที่ห้องสมุดประชาชนส่วนใหญ่จัดได้แก่บริการ
ให้ยืมหนังสือ บริการตอบคำถาม จัดชั้นแสดงหนังสือใหม่ และการร่วมมือกันโครงการศึกษา
ผู้ใหญ่ บริการที่ห้องสมุดประชาชนในภาคกลางตอนบนจำนวนน้อยที่สุดจัด คือบริการธนาคาร
วิจารณ์หนังสือซึ่งมีห้องสมุดประชาชนจังหวัดปราจีนบุรี เพียงแห่งเดียว เท่านั้นที่จัดบริการในขณะนี้

นอกจากบริการดังกล่าวข้างต้นแล้ว ห้องสมุดประชาชนยังได้จัดกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อ
ดึงดูดความสนใจของผู้อ่านห้องสมุดทั้งปรากฏในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 12 กิจกรรมของห้องสมุดประชาชน

กิจกรรม	นาย ภาพนรินทร์	จิตนิตรรศ การ	จิตเลา นิทาน	จิตกีฬา	จิตประชุม	จิตตอบ ปัญหา	จิตปรากฏา
1. กาญจนบุรี	x	x					
2. ชัยนาท			x				
3. นครนายก		x	x		x		
4. นครสวรรค์	x	x					
5. ปราจีนบุรี	x	x	x		x	x	
6. พระนครศรีอยุธยา		x					
7. ลพบุรี							
8. สระบุรี	x	x					
9. สิงห์บุรี		x					
10. สุพรรณบุรี		x	x		x	x	
11. อ่างทอง							
12. อุทัยธานี	x	x	x	x			
13. รวมทั้งภาค	5	10	4	1	3	2	

จากตารางที่ 12 จะเห็นว่ากิจกรรมที่ห้องสมุดส่วนมากที่สุดจำนวน 10 แห่ง จัดคือการจัดนิทรรศการ กิจกรรมที่มีห้องสมุดเพียงแห่งเดียวจัดขึ้นคือการแข่งขันกีฬา ห้องสมุดประชาชนที่จัดกิจกรรมมากที่สุด ไคแก ห้องสมุดประชาชนจังหวัดปราจีนบุรี ห้องสมุดประชาชนจำนวน 2 แห่ง ที่ไม่จัดกิจกรรมใด ๆ เลย คือห้องสมุดประชาชนจังหวัดลพบุรี และห้องสมุดประชาชนจังหวัดอ่างทอง กิจกรรมอื่น ๆ เช่น การจัดงานรื่นเริงสำหรับสมาชิก การจัดอภิปราย การจัดปลูกป่า การจัดแสดงหุ่น และการเล่าเรื่องหนังสือ ไม่ปรากฏว่ามีห้องสมุดประชาชนแห่งใดจัดขึ้น

การจัดบริการและกิจกรรมของห้องสมุดประชาชนจะประสบความสำเร็จหรือได้รับความสนใจจากประชาชนเพียงใดนั้น ย่อมต้องอาศัยการประชาสัมพันธ์ที่ดีควบคู่กันไปด้วย ห้องสมุดประชาชนในเขตภาคกลางตอนบนของประเทศไทยใช้การประชาสัมพันธ์แบบต่าง ๆ ดังปรากฏในตารางดังนี้

ตารางที่ 13 การประชาสัมพันธ์ของห้องสมุดของห้องสมุดประชาชน

การประชาสัมพันธ์ ห้องสมุดประชาชนจังหวัด	ประกาศใน หนังสือพิมพ์	วิทยุท้องถิ่น	ตีประกาศใน ยานชุมชน	ประกาศใน ห้องสมุด
1. กาญจนบุรี				X
2. ชัยนาท				X
3. นครนายก				X
4. นครสวรรค์				X
5. ปราจีนบุรี	X	X		X
6. พระนครศรีอยุธยา				X
7. ลพบุรี				
8. สระบุรี				X
9. สิงห์บุรี				X
10. สุพรรณบุรี			X	X
11. อ่างทอง				
12. อุทัยธานี				X
13. รวมทั้งภาค	1	1	1	10

จากการวางที่ 13 ปรากฏว่าห้องสมุดประชาชนที่จัดประชาสัมพันธ์หลายแบบที่สุดได้แก่
ห้องสมุดประชาชนจังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งใช้วิธีประกาศในหนังสือพิมพ์ออกกรายการวิทยุท้องถิ่น
และประกาศในห้องสมุด ห้องสมุดประชาชนที่ไม่มีการประชาสัมพันธ์เลยคือห้องสมุดประชาชน
จังหวัดลพบุรีและห้องสมุดประชาชนจังหวัดอ่างทอง

การดำเนินงานห้องสมุดประชาชนจังหวัดสังกัดกระทรวงศึกษาธิการในเขตภาคกลาง
ตอนบนของประเทศไทยในปัจจุบันยังประสบอุปสรรคและปัญหาหลายด้านดังปรากฏในตาราง
ต่อไปนี้

ตารางที่ 14 ปัญหาของห้องสมุดประชาชน

ปัญหา ห้องสมุดประชาชนจังหวัด	การเงิน	บุคลากร	อาคาร	หนังสือและ สิ่งพิมพ์	ครุภัณฑ์	บริการ	ฐานะของ บรรณารักษ์
1. กาญจนบุรี		x	x	x			
2. ชัยนาท	x	x	x	x		x	
3. นครนายก	x		x	x	x	x	
4. นครสวรรค์	x	x	x	x		x	
5. ปราจีนบุรี	x	x		x		x	
6. พระนครศรีอยุธยา	x		x	x		x	
7. ลพบุรี	x	x	x	x		x	x
8. สระบุรี	x	x		x	x		
9. สิงห์บุรี	x			x	x	x	x
10. สุพรรณบุรี		x	x				
11. อ่างทอง	x		x				x
12. อุทัยธานี	x	x	x	x		x	
13. รวมทั้งภาค	10	8	9	10	3	8	3

จากตารางที่ 14 จะเห็นว่าห้องสมุดประชาชนจังหวัด สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ประสพปัญหาค่าเงินและปัญหาค่านหนังสือ สิ่งพิมพ์มากที่สุด รองลงมาได้แก่ปัญหาค่านอาคาร ห้องสมุดประชาชนที่ประสพปัญหาค่านต่าง ๆ มากที่สุดได้แก่ ห้องสมุดประชาชนจังหวัด ลพบุรี มีห้องสมุดประชาชนเพียง 2 แห่งที่ประสพปัญหาน้อยที่สุดคือ ห้องสมุดประชาชนจังหวัด สุพรรณบุรี

เมื่อเทียบกับมาตรฐานของห้องสมุดประชาชนซึ่งกระทรวงศึกษาธิการกำหนดไว้เมื่อ พ.ศ. 2508 ปรากฏว่า ห้องสมุดประชาชนในภาคกลางตอนบนของประเทศไทยจำนวน 6 แห่ง เป็นห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ ห้องสมุดประชาชนจำนวน 4 แห่งเป็นห้องสมุดประชาชนขนาดกลาง และห้องสมุดประชาชนอีก 2 แห่งเป็นห้องสมุดประชาชนขนาดเล็ก เป็นที่น่าสังเกตว่า ไม่มีห้องสมุดประชาชนแห่งใดที่ได้รับงบประมาณ ครุภัณฑ์ และมีจำนวนบุคลากรตามที่กำหนดไว้ในมาตรฐาน ส่วนเรื่อง อาคาร คุ้มวุฒิของบุคลากร จำนวนหนังสือ และบริการนั้น เมื่อเปรียบเทียบกับมาตรฐานแล้ว ปรากฏรายละเอียดดังตารางที่ 15

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 15 ขนาดของห้องสมุดประชาชน แบ่งตามจำนวนประชากรในเขตเทศบาล
และสภาพของห้องสมุดประชาชนของกองการศึกษาผู้ใหญ่ที่ได้มาตรฐาน

ห้องสมุดประชาชน จังหวัด	จำนวนประชากร	ขนาด			อาคาร	หนังสือ	บุคลากร	
		ใหญ่	กลาง	เล็ก			จำนวน	วุฒิ
1. กาญจนบุรี	16,397			x				x
2. ฉัยนาท	13,329			x				
3. นครนายก	8,185							x
4. นครสวรรค์	58,751	x						x
5. ปราจีนบุรี	31,130	x			x			x
6. พระนครศรีอยุธยา	47,113	x			x			x
7. ลพบุรี	35,711	x						
8. สระบุรี	42,092	x						x
9. สิงห์บุรี	9,050			x			x	
10. สุพรรณบุรี	26,798	x						
11. อ่างทอง	15,871		x					
12. อุทัยธานี	10,525		x			x	x	x
รวมทั้งภาค		6	4	2	2	1	2	6